

pjevački zbor u crkvi kapucina. Bavi se crkvenom i svjetovnom glazbom.

C. je izdao više vokalnih skladba za mješovite zborove te instrumentalne skladbe za gudački kvartet i tamburaški zbor. Skladao je *Medumursko cvetje*, karišik medumurskih narodnih pjesama, a obradio je i nekoliko narodnih pjesama za ženski i mješoviti zbor.

CAORLE (lat. *Caprulae*), obalski gradić u pokrajini Venecija, blizu ušća Livenza, okružen lagunama (*Aquae caprulanæ*), koje se isušuju. U gradu je stolna crkva s 3 lađe i bizantskim oznakama, okrugli toranj. Biskupija iz 6. st., ukinuta 1818. C. je trgovište poljodjelskog kraja i važno ribarsko središte.

A. M. S.

CAORSINI, u zapadnoj i srednjoj Evropi 13.—15. st. tipičan naziv za kršćanske novčare, koji se javlja u različitim jezičnim oblicima (na pr. gornjonjem. *Kawerschen*, nizozemski *Cauwerczin*). Podrijetlo naziva treba očito dovesti u vezu sa živim udjelom građanstva Cahorsa u novčarstvu i u međunarodnoj trgovini 13. st. vinom i vunom, poglavito s Engleskom. Naziv se održao i kasnije, kad su Talijani već odavna potisnuli C.; kako se nije više odnosio na osobe određenog podrijetla, izrazio se u njemu još jače momenat novčarske, osobito založne djelatnosti, koju vjera nije dopuštala kršćanima. Taj se nadimak pridavao gotovo isključivo Talijanima iz sjeverne Italije, koji su imali vodstvo u spomenutim poslovima. S one strane Alpa običavali su ih nazivati *Lombardi*, pa je naziv C. postao s vremenom sinonim toga izraza i najzad sasvim nestao iz uporabe. O postanku naziva C. raspravlja znanost već od 17. st.

LIT.: F. Arens, *Grundsätzliches zur Problematik der »Kawerschen«* (C.), *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, XXV., Stuttgart 1932.

CAPA i **cappa** (lat. »ogrtić«), gornje odijelo katoličkog klera, kad je u službi. 1. *C. clericalis* je plašić bez rukava, sprijeda redovito zatvoren, s kukuljicom; u srednjem vijeku sačinjavao je dio klcričke odjeće pri službi kod oltara. 2. *C. choralis* je plašić s kukuljicom, sprijeda zatvoren ili poluarazrezan ili s prorezom za provlačenje ruku. Upotrebljavaju ga kanonici u koru i pri nekim crkvenim obredima. 3. *C. magna* je plaš sprijeda djelomično prorezan, s dugim skutom (*coda*), s krznom, koje pokriva gornji dio tijela, i s kukuljicom. Pravo na c. m. imaju kardinali, biskupi i drugi dostojanstvenici. Kod kardinala je crvene boje (u došašću, korizmi i u vrijeme crnine ljubičaste); kod svijui je drugih ljubičaste, kod redovnika boje njihova reda. Kardinalima i biskupima skut nosi jedan klerik, kanonici ga nose složena na rući ili prikopčana za jednu petlju. A. C.

CAPABLANCA, José Raoul, * Havana 1888, prvak svijeta u šahu 1921—1927. Igra mu je kristalno bistra. Zbog savršene tehnike i preciznosti nazvan je šahovskim strojem; 11 puta nagrađen prvom nagradom na turnirima. Najveće pobjede: San Sebastian 1911, London 1922, New York 1927, Moskva 1936 i Nottingham 1936 (s Botvinnikom).

Đ. B.

CAP-BLANC, opć. Laussel, dép. Dordogne, izišao je na glas, kada je E. Rivière 1894 u tamošnjoj pećini našao mnogo starina, koje potječu iz doba mlađeg solutréna. G. 1908 dao se Lalanne na sistematsko istraživanje ove pećine, kojoj je ulaz nadstrešen prirodnom strehom, koja je visoka 3—5 m, a ide 15 m u dubinu. On je tu razgalio sedam različitih arheoloških strata, odijeljenih međusobno sterilnim naslagama, a osobito bogata bila su dva ognjišna sloja, koja je on prozvao *foyer supérieur* i *foyer inférieur*. Oba su ova sloja po svom sadržaju posve jednaka. Fauna karakterizira obilje kosti od soba, a uz to manje obilno kosti od konja, vuka, lisice, lava, vola, jelena, saiga-antilope i t. d. Od rukotvorina bilo je tu kamenih klinova, čekića, dlijeta, strugalica, svrdala, pila i dlijeta za graviranje te različitoga oruđa od kosti i rožine, kao igala, gladila, dlijeta, šila, šupljih cijevi; ostava nema. Od nakita je bilo različitih provrtanih zubi i školjaka (*nassa*, *cyprea*, *petunculus*). Od crteža ističe se glava konja i soba te jedan zapovjednički štap (*bâton de commandement*), kojemu kraća grana ima oblik ljudske noge sa četiri prsta. Mnogo je veću vrijednost dobila ova pećina, kada je Peyrille dao okrenuti jednu stijenu, koja se odlupila od stropa, te ugledao na njoj pomno uklesan lik bizona, što ga je ponukalo, da pomno pretraži i očisti pobočne stijene, koje je do neke visine zatrpao krš, koji se je odlupio korozijom od stropa i od pobočnih zidova. Tu je našao cijeli niz u reljefu jednako savršenom tehnikom prikazanih konja, kako stupaju u povorci, i dva bizona. Konji su različite veličine, obično naravne, ali je jedan 1,90 m dug, a drugi čak 2,15 m. Ti reljefi odaju veliko naturalističko shvaćanje i veliku tehničku izradbu, koja zadivljuje gledaoca to više, jer je

sve to klesano kamenim oruđem i brušeno pješčanikom. Ove skulpture, iako su od vremena mnogo štetovale, idu među najbolje spomenike magdalenske skulpture. U tehničkom pogledu opažamo tu po prvi put, da se konture likova, kao u staroegipatskih petroglifa, duboko urcuju i prema liku zaobljuju, što nam predstavlja prvi korak do poluoblog plosnog reljefa, a u estetskom pogledu zapaža se neko, iako još primitivno, monumentalno shvaćanje, uz razvijen smisao za prirodne oblike. Njihova je vrijednost za ocjenu povijesti umjetnosti čovječanstva to veća, što je sve to stvoreno mnogo desetaka stoljeća prije najstarijih asirskih petroglifa i skulptura.

Č. T.

CAPE BRETON ISLAND, kanadski otok od 10.285 km² površine na atlantskoj obali Sjeverne Amerike, dio pokrajine Nove Škotske i prirodni nastavak istoimenoga poluotoka, od koga ga dijeli 1,6 km široki i 27 m duboki kanal Gut of Canso. Primorje mu je na *SI* jako raščlanjeno fjordovima, a na *Z* je jednolično. Široki i duboki fjord Bras d'Or prodire s *J*, proširuje se u unutrašnjosti u kotlinu i dijeli otok u zapadni dio, koji je viši (424 m) i šumom obrastao, od istočnoga, koji je blažih oblika, povoljnijeg podneblja i gušće naseljen. Ovdje su glavna naselja Sydney, Glace Bay i Louisburg. Paleozojski škriljavci na *Z* daju obilje kamenog ugljena, plodna zemlja na *I* rodi zoblju, ječmom i krumpirom, a more je vanredno bogato ribom. Stanovnici su najvećim dijelom Škoti (130 tisuća), a bave se ponajviše ribarstvom. Kolonizacijom započeo Francuzi 1713. Od 1763 otok je u engleskoj vlasti.

N. Z.

CAPE COAST CASTLE, utvrđeni lučki grad u britanskoj naseobini Obali zlata, ima 19.134 stan. (1936). To je najstarije naselje na Zlatnoj obali, osnovaše ga Portugalci, od 1665 u engleskoj vlasti, važno za izvoz kaučuka i palmina ulja.

A. M. S.

CAPE COLONY ili službeno Province of the Cape of Good Hope, poznat pod Kapland → **Južnoafrička unija**.

CAPELL, Edward, * Troston Hall (Suffolk) 1713, † London 24. II. 1781, engleski šekspirolog. Kao nadzornik kazališta od 1737 posvetio se kritičkom proučavanju Shakespearea. U suradnji s glumcem Garrickom izdao je 1758 preradbu za kazalište tragedije *Antony and Cleopatra*, a 1760 *Prolusions, or Select Pieces of Ancient Poetry*, gdje je *Edward III.* tiskan kao dvojbeno Shakespeareovo djelo. Životno mu je djelo prvo kritično izdanje Shakespeareovih djela u 10 knjiga: *Mr William Shakespeare, His Comedies, Histories, and Tragedies* (1768). Izdanju je dodao predgovor, koji je jedan od najboljih kritičkih spisa 18. st. Prvi dio svog komentara izdao je 1774, a kasnije ga nazvao *Notes and Various Readings of Shakespeare* (1779). Treći dio, *The School of Shakespeare*, izdan je poslije njegove smrti (1783).

R. F.

CAPELLA, glavna zvijezda Kočijaša (α Aurigae); po sjaju treća zvijezda našeg neba, izrazito žučkaste boje, udaljenost joj je 50 godina svjetlosti; naše Sunce u toj daljini sjalo bi kao zvijezda 5. ili 6. reda. C. je spektroskopska dvojna zvijezda (v.). Kod C. prave sitne zvjezdice ϵ , η i ζ Kočijaša malen, ali karakterističan trokutić, koji se naziva »Kozlić«. Capellu možemo naći kroz cijelu godinu na nebu; u večernjim je satima iz naših krajeva vidljiva početkom ljeta na sjeverozapadu, za kratko vrijeme zatim nestaje na sjeveru pod horizont, a u jeseni izlazi na sjeveroistoku; tokom zime nalazi se visoko na nebu, oko zenita.

A. Ob.

CAPELLA MARTIANUS, Minneius Felix → **Marcijan Kapela Minej Feliks**.

CAPE OF GOOD HOPE → **Rt dobre nade**.

CAPENA → **Kapena**.

CAPENSIS (*kapenzis*). Kapsko florno carstvo zaprema samo krajni jugozapad Afrike. To je, prema prostoru, najmanje florno carstvo, a prema velikom mnoštvu te osobitosti i samostalnosti flore vanredno samostalno florno carstvo (→ Afrika; Flora i vegetacija). Za to florno carstvo značajna je porodica *Proteaceae*, zatim brojni vrijesovi (*Erica*), nadalje su veoma obilno zastupani rodovi *Pelargonium* i *Oxalis*, a u vegetaciji ističu se napose sitnocvjetne rutaceje, pa glavočike i ljerovke. Kapenzis se razvojno i prostorno nadovezuje na indoafricanu paleotropisu. Osim toga pokazuje kapenzis vezu i s antarktikom. Svojevremeno se je malo precjenjivala veza sa australisom. Ekološki je to florno carstvo karakterizirano obiljem kserofita.

LIT.: R. Marloth, *Das Kapland*, 1908; A. Engler, *Die Pflanzenwelt Afrikas*, I.—II., 1908—10; L. Diels, *Pflanzengeographie*, 3. izd. 1918. I. P.

CAPETOVIĆI (Capétiens), francuska dinastija, naslijedila Karloviće. Vladaju Francuskom u izravnoj lozi od 987 do 1328, a zatim grane: od 1328 do 1589 Valois, od 1589 do 1792 i od 1814 do 1830 Bourbon, a od 1830 do 1848 Orleans.

Praotac dinastije *Robert Hrabri* bijaše krajišnik u Neustriji, između Seine i Loire, protiv Bretonaca i Normana. Poslije njegove smrti 866 prijeđe vlast u tuđe ruke, no sin *Odo*, od 883 grof pariski, steče je 886 ponovno kao nagradu za junačku obranu Pariza od Normana i združi s njome »ducatus Franciae«, namjesništvo u cijeloj kraljevini. G. 888 izabran za kralja predade svoje grofovije, krajišništvo i namjesništvo bratu *Robertu*, koji izgradi sebi feudalnu kneževinu naročito na desnoj obali Seine, prenoseći na nju stari naslov dukata, ali s teritorijalnim značenjem vojvodine Francije. Kad *Odo* 898 umre, vrte se Karlovići na prijestolje. I *Robert* se doduše 922 domogne prijestolja, ali pade iduće godine u borbi protiv zakonitoga vladara. Tek njegov unuk *Hugo Capet* (nazvan po plaštu »cap-pa«, koji je nosio kao laički opat samostana sv. Martina u Toursu) 987 trajno pribavi svome rodu francusku krunu, pošto je *Ludovik V.* umro bez djece. M. G.-c.

CAPETOWN ili **Cape town** (grad na rtu), veliki grad i luka na jugozapadnoj obali Južnoafričke unije, leži na sjevernoj obali poluotoka, koji se na *J* završava Rtom dobre nade (Cape of Good hope). Jezgra je grada smještena između obale plitkog zaliva Table bay i planinske visoravni Table mountain (1092 m), koja se vrlo strmo izdiže i završava vodoravno, te je vrlo značajna za sliku gradske pozadine. Kako između zaliva i planine nije bilo mnogo mjesta, obrazovala su se i širila nova naselja duž ceste, koja je išla podnožjem planine. S vremenom su se sva ova predgrađa stapala u jedinstven grad zadržavajući i dalje sv. a posebna imena.

Ovo nam objašnjava produženi oblik grada i veliki prostor, koji obuhvaća 174 km². Da bi se na ovom velikom prostoru održao potreban promet, izgrađene su brojne cestovne željeznice i uvedene samovozne pruge.

C. je glavna luka Južnoafričke unije, preko koje ova velika zemlja održava prometne i trgovačke veze s ostalim svijetom. Gospodarski je razvoj zemlje pridonio naglom napretku grada u posljednjim godinama. Dok je još 1927 imao 225.360 stan., ima 1936 već 355.351, od toga 171.534 bijelca. Ali veliku međunarodnu važnost ima C. zahvaliti prije svega svom položaju. Holanđezima su ga osnovali kao postaju za opskrbu svojih brodova, koji su putovali u Indiju. Tom zadatku služi C. i danas, te je jedna od najvažnijih svjetskih luka za opskrbu brodova, u kojoj se opskrbljuju (ugljen, nafta, voda, životne namirnice i

CAPETOWN I ZALIV TABLE BAY
(Handbuch der geogr. Wissenschaft, Afrika)

dr.), zaštićuju, a prema potrebi i popravljaju brodovi, koji vrše promet između Atlantskog i Indijskog oceana. Otkrićem bogatih ugljenih rudnika u zaleđu i uređenjem prometnih veza C. još lakše i bolje zadovoljava svojoj zadaći. Grad ima umjetno zaštićenu i dobro uređenu luku (dva basena s 22 ha vodene površine), a izrađena je osnova za novu i veću luku. U vezi s ovim razvili su se trgovina i veleobrt. Prokopavanje Sueskog kanala prijetilo je napretku C-a, ali se grad i dalje stalno i brzo razvijao, a važnost mu je naročito porasla, kad je naišla na poteškoće plovidba kroz Sredozemno more.

Kao najstarije gradsko naselje u zemlji C. je njeno važno gospodarsko i kulturno središte, a u političkom je pogledu od 1909 ostao samo sjedište saveznog parlamenta i vlade pokrajine Cape Colony. C. ima sveučilište, koje je poslije 1918 smješteno u zasebno i vrlo raskošno sagrađene zgrade u predgrađu Rondebosch. Ima dobro uređene i bogate muzeje i galerije, veliki astronomski opservatorij, među brojnim šetalistima ističe se botanički vrt. C. je vrlo prijatan i suvremeno uređen grad, koji je samo u srednjem poslovnom najstarijem dijelu zbijenije izgrađen, a u novijim su dijelovima široke i pravilne ulice, građene po engleskom uzoru: male stambene kuće s vrtovima.

C. su osnovali Holanđezima 1652, ali je naselje počelo bolje napredovati tek onda, kad je iz Francuske došao veći broj vjerskih bjegunaca poslije ukidanja nanteskog edikta. Kad je Napoleon osvojio Nizozemsku, Englezi su zauzeli grad (1806) i poslije kratkog vraćanja prvim gospodarima ponovno ga osvojili, a bečki je kongres priznao njihovu vlast. A. M. S.

CAPGRAVE, John, * Lynn (Norfolk) 21. IV. 1393, † Lynn 12. VIII. 1464, engleski kroničar, povjesničar i pisac života svetaca; svećenik i doktor teologije u Oxfordu. Stupi u red augustinaca-pustinjaka, te veći dio života provede u samostanu u Lynnu. Kao provincijal svoga reda putuje u Rim. Suvremenici ga smatraju najučinijim čovjekom toga doba.

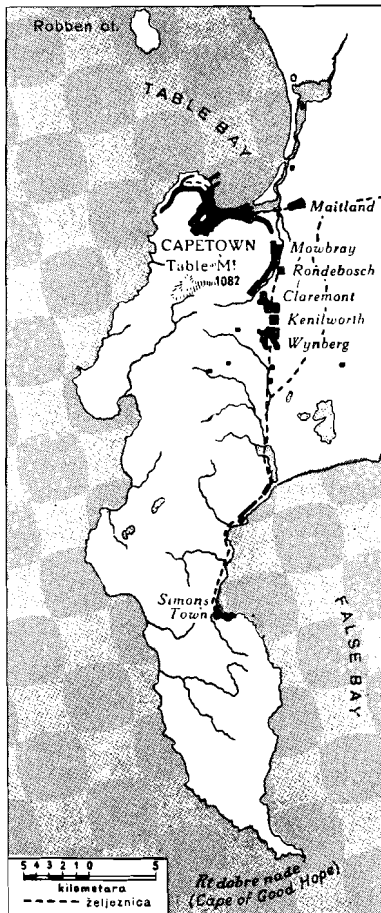
Njegova teološka djela pisana su na latinskom jeziku i sastoje se iz propovijedi i života svetaca. Najznačajnije mu je djelo iz tog područja kompilirana *Nova legenda Angliae*, t. j. katalog engleskih svetaca, tiskano tek 1516 i 1527. Važnija povijesna djela jesu: *The Chronicle of England*, koja ide do 1417, i *Liber de illustribus Henricis*, životopisi svih Henrika, kraljeva Engleske, Njemačke i drugih zemalja. Oba djela, s engleskim prijevodom knjige o Henricima, izdana su u Londonu 1858. Neka su mu djela izgubljena, a mnoga su ostala u rukopisu. R. F.

CAPILLARE IUS → **Ženska prava.**

CAPITAL SHIP → **Bojni brod.**

CAPITATIO → **Glararina.**

CAPITIS DEMINUTIO u rimskom pravu označuje neke promjene u osobopravnom položaju rimskoga građanina, a time i u njegovoj pravnoj sposobnosti. Pravna osobnost (status) rimskoga građanina ima tri sastojine: slobodu (status libertatis), rimsko građansko pravo (status civitatis) i položaj u obitelji (status familiae). S obzirom na te sastojine trojaka je i c. d.: maxima, media i minima. C. d. maxima znači gubitak slobode rimskoga građanina, koji se time izjednačuje s robom, a gubi i rimsko građanstvo i pripa-

POLOŽAJ CAPETOWNA

dnost rimskoj obitelji. To se događa, bude li rimski građanin zarobljen u ratu kao i u nekim slučajevima kazne. Kod c. d. media gubi se rimsko građanstvo (civitet), a time i pripadnost obitelji, koja je osnovana na civilnopravnoj očinskoj vlasti, ali ne i sloboda. Građanin tim gubi prava, koja mu daje rimsko civilno pravo (ius civile), ali pridržava prava iuris gentium, koja pripadaju i peregrinima kao slobodnim ljudima. To biva dobrovoljno, na pr. iseljenjem u koju latinsku koloniju ili stranu državu, ili za kaznu (tako kod aquae et ignis interdictio, koja je vezana s prognostvom). C. d. minima znači istup iz dosadašnje agnatske (na očinskoj i bračnoj vlasti osnovane) obiteljske veze ili prijelaz u koju drugu rimsku obitelj. Budući da rimski građanin tim osniva novu obitelj ili pristupa kojoj već postojećoj obitelji, znači c. d. minima zapravo samo pronaženju (permutatio), a ne gubitak obiteljskog statusa. Ovdje može nastupiti slučaj, da se pravna sposobnost ne umanjuje nego proširuje (tako kod emancipacije, v.). M. H-t.

CAPITO → Kapitton.

CAPITOZZI, Šimun, * Rim 26. VIII. 1670, † Dubrovnik 19. XI. 1753, tal. isusovac (od 1688). Djelovao je u Dubrovniku od 1712 do smrti. Vrlo je zaslužan rektor dubrovačkog kolegija (21 g.), dovršio je gradnju krasne crkve sv. Ignacija, započeo ljetopis dubrovačkog kolegija i napisao mu pretežni dio. Rukopis je izdan 1937 u *Vrelima i Prirosima*, sv. 7., gdje su izneseni biografski podatci. M. V.

CAPMANY Y DE MONTPALAU, Antonio de, * Barcelona 28. XI. 1742, † Cadiz 14. XI. 1813, španjolski političar, povjesničar i jezikoslovac. Mnogo je nastojao oko sačuvanja čistoće kastiljskog jezika, a proučavanjem prošlosti Katalonije (naročito

u gospodarskom pogledu) stekao je velikih zasluga za oživljavanje katalonskih nacionalnih predaja.

BIBL.: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (4 sveska), Madrid 1779—92; *Teatro histórico-crítico de la eloquencia española* (5 svezaka), Madrid 1786—94; *Filosofía de la eloquencia*, Madrid 1777, London 1812. J. An-s.

CAPO DI MONTE, dvorac kod Napulja, po kojem se zovu raskošne i reljefne porculanske izradvine, što su se ondje izrađivale od 1736 do 1807.

CAPODISTRIA → Kopar.

CAPOR (Kapor), 1. Ivan, * Korčula 1772, † Korčula 1844, nadpop na hrvatskom zavodu i crkvi sv. Jeronima u Rimu. Bavio se numizmatikom i domaćom poviješću. Izdao je tiskom, kao prvi odgovor na knjigu kanonika Istranina Petra Stankovića o spornom pitanju domovine sv. Jeronima, svoje djelo *Della patria di San Girolamo* (Rim 1828),

koje je posvetio kardinalu Don Placido Zurli, vizitatoru kongregacije sv. Jeronima i njenom dobrotvoru. G. 1831 tiskan je u Zadru drugi njegov odgovor *Della patria di San Girolamo, Seconda ed ultima risposta*. U obim knjigama pobija tvrdnje istarskog pisca i obiljem dokumentarnih podataka se zalaže za dalmatinsko podrijetlo slavnog crkvenog oca. Potkraj svoga života objelodanio je djelo o starodrevnosti i razvoju hrvatskog jezika *Dimostrazione dell'antichità e continuazione della lingua illirica poscia detta slavonica in Dalmazia, Dedotta dai più accreditati scrittori* (Split, Oliveti, 1844). Pred uvodom, koji je pisan s mnogo ljubavi za stvar, nalaze se stihovi Junija Palmotića:

Nu slovinski jezik koji — Od Adrie mora redom — Svu-koliku zemlju svoji — Do pučine mrazne ledom.

LIT.: S. Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč 1856. M. Br.

2. Matija → Kapor Matija.

CAPORALI, 1. Bartolomeo, * Perugia oko 1420, † Perugia 1505(?), talijanski slikar i minijator. Na njegov su razvoj znatno utjecali Benozzo Gozzoli, Giovanni Boccati, Benedetto Bonfigli (s kojim je surađivao) i Fiorenzo di Lorenzo. Znatnija se njegova djela nalaze u Perugiji i okolici. »Strossmayerova galerija« u Zagrebu ima od njega lijepu sliku *Bogorodica s malim Isusom*, sv. Franjom i sv. Bernardinom.

2. Giambattista, * Perugia oko 1476, † oko 1560, talijanski slikar i minijator, sin Bartolomejev. Slikao je freske (kapela S. Ivo u stolnoj crkvi u Perugiji; crkve u Monteluca i Montemoscino, koje se nisu sačuvale; crkva S. Maria della Luce u Perugiji; vila Passerini kraj Cortone). Utjecali su na nj Rafael i Michelangelo.

LIT.: N. Gnoli, *Pittori e miniatori nell'Umbria*, Spoleto 1923; R. van Marle, *The development of the Italian Schools of Painting*, XIV., Haag 1933. A. Sch.

CAPPARONI, Pietro, * Rim 25. IV. 1868, liječnik u Rimu, posvetio se kirurgiji i bio je asistent prof. Durantea. G. 1897 poduzeo je naučno putovanje po Evropi, Aziji, Africi i Americi, te je u Bombayu s Haffkineom istraživao epidemiju kuge (pestitis bubonica). G. 1911 napusti kliničku medicinu i liječničku praksu te se posveti povijesti medicine. G. 1910 do 1914 bio je glavni urednik, a do 1919 ravnatelj *Rivista di storia critica delle scienze mediche e naturali*, službenog lista talijanskog društva za povijest medicine u Rimu. G. 1921 osnovao je s Corbonellijem i Borgattijem *Istituto Storico Italiano dell'arte sanitaria*, gdje je bio glavni tajnik, zatim podpredsjednik i predsjednik, kad je taj zavod 1935 kraljevim ukazom pretvoren u Akademiju za povijest medicine. Uz taj zavod je osnovao talijanski muzej za povijest medicine u Rimu. Bio je 1924—28

BARTOLOMEO CAPORALI, Bogorodica s malim Isusom, sv. Franjom i sv. Bernardinom
Zagreb, Strossmayerova galerija

prof. povijesti medicine u Bariju, 1928—31 u Pisi, a 1931—38 u Bologni; 1938 je umirovljen. Prisustvovao je svim domaćim i međunarodnim kongresima za povijest medicine, a 1930 je predsjedao VIII. međunarodnom kongresu za povijest medicine u Rimu. Podpredsjednik je i međunarodnoga društva za povijest medicine, kojemu je središte u Parizu. V. B.

CAPPONI, I. Gino, * Firenca 13. IX. 1792, † Firenca 3. II. 1876, talijanski političar, književnik i javni radnik, koji je svojim neposrednim dodirima s književnicima i političarima više nego književnim radom djelovao na oblikovanju talijanskog duha sredinom prošlog stoljeća. Prijatelj Nikole Tommasea i sam je imao mnogo osobina Tommaseova duha: široku kulturu, trajnu sklonost za duhovno usavršavanje, veliku obuhvatnost: bavio se pjesništvom, politikom, poviješću, pedagogijom. Bio neko vrijeme predsjednik vlade u Firenci, inače je veći dio života bio bez javne službe.

Od njegovih spisa značajniji su *Frammento sull' educazione* (Lugano, 1845) i *Storia della repubblica di Firenze* (Firenca, 1875).

2. Luigi, talijanski kipar. Djelovao je u 15. i 16. stoljeću u Rimu, gdje mu je bio učitelj Andrea Bregno. Od njega su se sačuvala samo dva veća djela: grobni spomenici biskupa G. F. Brusatija (Rim, crkva S. Clemente) i braće A i M. Bonsija (u atriju rimske crkve S. Gregorio al Celio). C. ponavlja dosta jednolično oblike lombardijske kiparske škole 15. st. Povodeći se za antikom stavlja on prvi na grobnom spomeniku Bonsija u niše portretne biste pokojnika.

LIT.: E. Lavagnino, *Andrea Bregno e la sua bottega* (L'Arte XXVII), Rim 1924.

CAPRAG, dio grada Siska na desnoj obali Kupe, ima 1105 stanovnika. Od željeznice Zagreb—Zemun odvaja se ovdje pruga C.—Karlovac. Ima znatan veleobrt: rafineriju nafte, pilanu, tvornicu furnira i ukočenog drveta te ljevaonicu željeza. → Sisak.

CAPRANICA, Domenico, * Capranica Prenestina 1400, † Rim 1458, kardinal. Pripada znamenitoj rimskoj plemićkoj porodici C., koja je dala vrlo mnogo članova višoj crkvenoj hijerarhiji, a u novije doba potekao je iz nje romanopisac Luigi (1821—91). Papa Martin V. imenovao je Domenica kardinalom, ali mu je Eugen IV. oduzeo tu čast, jer je bio još malodoban imenovan, i C. je zapao u najveću bijedu. Kad ga je Eugen IV. uspostavio u časti, stekao je C. velike zasluge reformiranjem samostana i svojim radom oko sjedinjenja rimske i grčke crkve na crkvenom saboru u Ferrari 1439. Svojim radom istakao se i za pape Nikole V. te je iza njegove smrti bio ozbiljan kandidat za papu. C. je u svojoj palači ustanovio prvi rimski kolegij Almo Collegio Capranica, za koji je sam izradio pravila, a koji još danas postoji kao ugledan zavod za uzgoj svećenika.

CAPRARA, odlična porodica u Bologni, prozvana po gradu u Apeninima. Iz nje su potekli znameniti političari i diplomati, vojskovođe, sveučilišni profesori i dr. Ističu se napose:

1. Alberto, * Bologna 1627, † Bologna 20. XII. 1691, profesor moralne filozofije na sveučilištu u Bologni. Kao carski poslanik boravi 1682—83 u Carigradu, ali mu ne uspijeva produžiti vašvarski mir od 1664; to je poslanstvo opisao njegov tajnik G. Benagli u zanimljivu izvještaju (izd. u Bologni 1684). A. je napisao mnogo filozofskih i drugih književnih djela, a prevodio je i klasike.

2. Enea Silvio, * Bologna 14. XI. 1631, † 3. II. 1701, general u carskoj službi. Odlikuje se u »bečkom ratu« protiv Turaka; bori se 1683 pod Bečom, a 1685 osvaja Nové Zámky i potiskuje Em. Tökölyja u sjev. Ugarskoj. Kao general-maršal u Varaždinu postaje 1688 zapovjednik četa između Dunava, Drave i Save i izmiče jedva smrtni pri pokušaju, da zauzme Ilok. U Slavoniji razara manje utvrde, koje su pružale neku potporu okolnim selima; protiv toga ustaje ban Nikola Erdedi. Sudjelujući neko vrijeme u borbama na Rajai vraća se na tursko bojište, gdje 1694 zapovijeda samostalno u Ugarskoj i odbija Turke od Petrovaradina, u kome su ga opsjeli. Kada se princ Eugen Savojski vratio iz Italije, postaje mu protivnik kao podpredsjednik ratnog vijeća. Njegovo djelovanje 1688 prikazao je njegov tajnik G. Bonini u spisu Dell' operazioni dell' armi Cesaree fatte nella Schiavonia e nella Servia sotto l'anno 1688.

3. Giovanni Battista, knez Montecuccoli, * Bologna 29. V. 1733, † Pariz 21. VI. 1810, papinski legat i kardinal (od 1792). G. 1785 sprečava potpuni razlaz između pape i

cara Josipa II., a 1801 sklapa konkordat s Napoleonom. Postavši 1802 nadbiskup u Milanu kruni 1805 Napoleona za kralja Italije.

CAPRAROLA, gradić u talijanskoj pokrajini Viterbo sa 5363 stan. (1921). Znamenit je radi građevina, koje je tu podigla obitelj Farnese. Za kraljevsku palaču, što leži na uzvisini, pravio je nacрте već Antonio di Sangallo ml., koji ju je zasnovao kao peterokut s kulom u svakom uglu i sam izveo prizemlje. Konačni oblik toj dvokatnoj palači, do koje vodi niz prilaza, stepenica i terasa, dao je tek Vignola, koji je od 1559 upravljao gradnjom. On je zamislio bogato ukrašene zavojne stube, što vode iz četverouglastog predvorja. Glavne dvorane oslikao je dekorativno Taddeo Zuccari. Oko 1600 podignut je oko palače perivoj s vilom.

LIT.: E. Tresmondo-Frangipani, *Descrizione storico-artistica di C.*, Rim 1869; G. Balducci, *Il palazzo Farnese in C.*, Rim 1910.

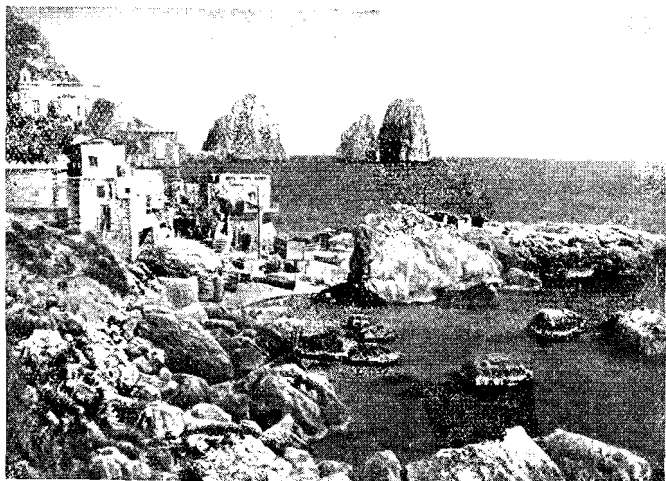
CAPREOLUS, Johannes, * Rodez oko 1380, † Rodez 7. IV. 1444, dominikanski teolog, nazvan »Princeps thomistarum«. Vodio je borbu protiv Scota, Aureola i nominalista. G. 1407 imenovan je profesorom u Parizu, gdje je počeo pisati veliki komentar sentencama Petra Lombardskoga, koji su kasnije mnogo puta skraćivali i izdavali (1483, 1514, 1519, 1589). Najbolje izdanje je ono u Toursu 1900 i dalje.

LIT.: Quéatif-Echard, *Scriptores O. P.*, sv. I.; Th. Pègues, *La biographie de Jean Capreolus*, Revue thomiste 1889.

CAPRERA, granitni otočić (15,75 km²) sjeverno od Sardinije. Tu je živio i bio pokopan talijanski narodni borac i rodoljub Garibaldi.

CAPRI, otočić na južnom kraju Napuljskog zaliva (10,36 km²). Ima četverouglast oblik s dužom osi I—Z i sastoji se iz tri dijela. Na I je vapnenačka uzvisina Lo Capo s najvišom točkom od 334 m, u sredini je niži pojas eocenskoj fliša (130 m), a na Z se strmo izdiže prostraniji vapnenački dio s najvišom točkom Monte Solaro (589 m). Ova se tri dijela znatno razlikuju. Erozijom središnjeg nepropustljivog dijela istaknuti su rubni vapnenački bregovi. Po svom sastavu C. je u vezi sa susjednim sorentskim poluotokom. Na J i JJ su valovi otvorenog mora u vapnenačkim stijenama izradili par stotina metara visoke grebene, tako da je otok pristupačan samo na obalama središnjeg, manje otpornog flišnog dijela. Na S je mali zaliv Marina Grande, a na J Marina Piccola.

C. ima veoma blagu i prijatnu klimu. Klima omogućuje razvoj sredozemnog bilja i gajenje vrlo osjetljivih kultura. Osim povrća i voća naročito se cijene odlična vina s Caprija. Klima je, uz romantičan položaj, bogate vidike i rijetke prirodne ljepote, osigurala otoku velik putnički značaj. U svako doba godine, osobito zimi, boravi na otoku velik broj stranaca. Bogataši različitih zemalja izgradili su i udobne vile. Nebrojeno posjetilaca dolazi na jedan dan iz Napulja i susjednih obalnih kupališta. More je izradilo mehaničkim i kemijskim radom u vapnenačkim stijenama brojne spilje, među kojima je Modra spilja (Grotta azzurra) na sjeverozapadnoj obali najpoznatija. Otkrio ju je 1826 njem. slikar Kopisch. Kroz morsku vodu probija sunčana svjetlost i pošto se odbije od morskog dna, osvjetljava divnom modrom bojom spilju dugu 54, široku 30, a visoku 15 m.

CAPRI

Na otoku su glavna mjesta Capri (8.041 stan.), putni-čarsko središte, spojeno s pristaništem Marina Grande, kolskom cestom i žičanom željeznicom, i zatim Anacapri, na zapadnoj vapnenačkoj zaravni sa 2436 stan. (1931).

Na C-u su nađeni tragovi prehistorijskih stanovnika. Spada među prve grčke naseobine u Italiji. Čini se, da su već u doba rimskih careva Caprae uživale glas veoma prijatnog mjesta. Tu boravi August, a Tiberije je gotovo stalno proveo tu 12 posljednjih godina života.

LIT.: P. Oppenheim, *Beiträge zur Geologie der Insel Capri und der Halbinsel Sorrent*, Berlin 1889; H. Karsten, *Zur Geologie der Insel Capri*, Stockholm 1895; V. Cuomo, *L'isola di Capri come stazione climatica*, Napulj 1894; G. Rovereto, *L'isola di Capri*, Genova 1907; R. Bellini, *Osservazioni geomorfologiche sull'isola di Capri*, Milan 1910; Isti, *Studio sintetico sulla geologia dell'isola di Capri*, Pavia 1916. J. R.-ć.

CAPRICCIO (tal. »dosjetka«), naziv, koji se upotrebljavao u glazbi kao sinonim za rječar ili fantaziju; sastojao se od nekoliko kratkih fugiranih dijelova, međusobno povezanih. Danas se tako nazivaju skladbe, u kojima se ističu originalni, neočekivani obrati, pa se u formalnoj strukturi zapravo i ne razlikuje od *scherza*. Znamenit je na pr. virtuozni b-mol capriccio Frédéricica Chopina. B. Š.

CAPRICORNUS, zvijezde u zodijaku → Jarac.

CAPRIMULGIDAE → Lastavice.

CAPRIVI, Georg Leo, graf (od 1891), * Charlottenburg 24. II. 1831, † Skyren kod Krossena 6. II. 1899, njemački general i državnik. Potječe iz plemićke porodice, koja se izvorno zvala Kopriva. Od 1849 služi u vojsci, sudjeluje u ratovima 1866 i 1870/71 i konačno postaje general i zapovjednik 10. zbor. 20. III. 1890 imenovan je državnim kancelarom i pruskim ministrom predsjednikom, jer je ministar vanjskih poslova Holstein, koji je odlučno sudjelovao kod Bismarckova pada, računao, da će C. biti prikladno sredstvo njegovim ciljevima. Upravne, općinske i finansijske reforme izazvao preke na strani konservativaca (Juncker), javno mnijenje stoji uz parlamentarnu opoziciju te C. odstupa 1892 s položaja pruskog ministra predsjednika i ostade samo državni kancelar do 26. X. 1894. Na polju vanjske politike napustio je Bismarckov smjer s obzirom na Rusiju, nije obnovio rusko-njemački ugovor od 1887 i tako je omogućio zbliženje između Rusije i Francuske. Uvjereni pristaša Trojnog saveza dotjeravao je veze između Njemačke, Austro-Ugarske i Italije, osobito povodom obnove Trojnog saveza 6. V. 1891. Prijateljski raspoložen prema Engleskoj uglavio je u lipnju 1890 s njom kolonijalni ugovor. Tim povodom protivnici su mu upisivali u grijeh, da je zamjenom Helgolanda za Zanzibar povrijedio njemačke interese u srednjoj Africi. Ugovorom od 1893 stekao je t. zv. Caprivizipfel, uski pojas od Njemačke zapadne Afrike do Zambezija.

LIT.: *Reden des Grafen v. C.*, 1883—93, s biografijom od R. Arndt, Berlin 1894; Schneidewin, *Das politische System des Reichskanzlers Grafen v. C.*, Berlin 1894; G. Gothein, *Reichskanzler Graf C.*, Berlin 1918; E. Brandenburg, *Von Bismarck zum Weltkrieg*, 2. izd., Berlin 1925. J. N.

CAPRONI, Giovanni, * Arco (Trentino) 3. VII. 1886, talijanski inženir. Izučivši elektrotehniku posvetio se zrakoplovstvu i izgradio prvi aeroplan, koji je poletio u svibnju 1910. Za sport, turistiku i promet izgradio je avione većih dimenzija s više motora, a već za prvoga svjetskog rata gradio je u Italij velike bombardere.

CAPSICUM → Paprika.

CAPUA → Kapua.

CAPUANA, Luigi, * Mineo (Catania) 28. V. 1839, † Catania 29. XI. 1915, talijanski pripovjedač, profesor na sveučilištu u Rimu i u Cataniji. Piše stihove, kritike, osobito kazališne, i novele (*Profili di donne*, 1877). Pošto je izašao njegov roman *Giacinta* (1879), smatraju ga, skupa s G. Vergom, glavnim začetnikom talijanskog verizma. C. nastavlja i dalje u tom pravcu i daje brojne romane i novele u duhu realizma i naturalizma, koji je iz Francuske poplavio cijelu Evropu. Između romana ističu se *Profumo* (1890) i *Il marchese di Roccaverdina* (1901). Između novela najbolje su mu psihološke u zbirci *Le appassionante* (1893) i *Le paesane* (1894), u kojima prevladava poezija nad težnjom, da dade što vjerniju sliku regionalne zbilje. C. je naturalist: zanima se više za patološke »slučajeve« i motive, koje nauka pruža književniku, za »ljudske dokumente«, za »analizu«. On nastoji biti što više bezličan ili »objektivčan« u crtanju života i osoba svoje Sicilije. Uvodi u talijansku književnost složenu i mutnu psihologiju i strastvenost, izvore nadahnuća i kasnijih pripovjedača, sve do najnovijih (D'Annunzio, Borgese, Moravia). Pisao je i fantastične pri-

če, i za djecu (*C'era una volta*, 1882; *Scurpiddu*, 1898). Osim toga je i kritičar, polazeći od De Sanctisa; bio je i teoretičar talijanskog verizma. Svojim uvijek iskrenim djelom C. ima ne malo zasluga za modernu talijansku kulturu: pomogao je raspršiti mnoge ondašnje predrasude i konvencionalizme i raširiti ukus (B. Croce). Jedan od najboljih hrvatskih kritičara pri kraju 19. st., Jakša Čedomil, pristaša realizma, piše s mnogo shvaćanja i sa simpatijom o talijanskim veristima, pa i o C.; on vidi u njima uzore hrvatskih realista (Iskra, 1892). Kod nas su prevodili i neke njegove sitnice (Prosvjeta XVI., 1909; Dom i svijet XXVI., 1913; novela *Tlapnje* u zbirci Tisuću najljepših novela, sv. 97—99, Zagreb 1938).

LIT.: B. Croce, *La letteratura della nuova Italia*, III. knj., III. izd., Bari 1929; A. Pellizzari, *Il pensiero e l'arte di L. C.*, Napulj 1921; P. Vetro, *L. C. La vita e le opere*, Catania 1922; L. Russo, *I narratori*, Rim 1923; C. A. Borgese, *La vita e il libro*, III. serija, Bologna 1928; L. Tonelli, *Alla ricerca della personalità*, II. serija, Catania 1929; L. Capuana, *Le più belle novelle, scelte e presentate da L. D'Ambrà*, Palermo 1939. M. D.-ić.

CAPULETI (CAPPELLETTI), tobožnja sredovječna obitelj iz Verone, kojoj je navodno pripadala Julija iz Shakespeareove tragedije *Romeo i Julija*. Znanstvena su istraživanja ustanovila, da obitelj tog imena nije nikada postojala u Veroni, već u Cremoni (13. st.), ali cremonski C. ne stoji ni u kakvoj vezi s povijesnom obitelji Montecchi, koja je, po legendarnoj predaji, prihvaćenoj i od Shakespearea, smatrana suparnicom Cappellettijevih.

CAPUS, Alfred, * Aix-en-Provence 25. XI. 1858, † Neuilly 1. XI. 1922, francuski novinar i mediograf. Pošto se okušao u romanu (*Qui perd gagne*, 1890; *Faux départ*, 1891), napisao je za kazalište komediju od društvenim običajima *Brignol et sa fille* (1894). Iste godine stupio je u uredništvo dnevnika Figaro, kome je 1914 postao glavnim urednikom. C. je jedan od najblještavijih predstavnika t. zv. bulvarskog kazališta na početku 20. stoljeća. Na pozornici kao i u novinama pokazao je jednaku sposobnost jetkog zapažanja i podrugljive duhovitosti, ublažene površnim optimizmom i blagošću prema moralnom opadanju društvenih slojeva, koje je prikazivao.

BIBL.: *La veine* (1901); *Les deux écoles* (1902); *L'adversaire* (1903); *Monsieur Piégeois* (1905); *Notre jeunesse* (1905); *Les passagères* (1906); *Les deux hommes* (1908); *Robinson* (roman, 1910); *Les moeurs du temps* (eseji, 2 sv., 1912—13). Ukupna kazališna djela izdana su u 8 sv. 1910—13. U hrvatskom prijevodu Nikole Andrića igrane su u Zagrebu dvije C-ove komedije (ostale u rukopisu): *La Châtelaine* (premjera 19. IX. 1903) i *Les deux écoles* (7. I. 1904).

LIT.: E. Guet, A. C., Pariz 1904; C. A. Noel, *La bourgeoisie française et l'oeuvre de A. C.*, Pariz 1909; A. Benoist, *Le théâtre d'aujourd'hui*, sv. II., Pariz 1912. J. D.-e.

CAPUTIA, najstariji dubrovački bakreni novac, kovani prije 1294, iste te godine zabranjeni, a 1403 pušteni, da se u prometu slobodno upotrebljava. Na av. je prikazano poprse s carskim diadемом, imitacija rimskih malih bronca, a na rev. je veliko gotsko slovo R. Ime c. je nastalo u narodu tako, što se je činilo, da je glava na av. pokrivena malom capucum (kopicom).

LIT.: Rešetar, *Dubrov. numizmat.*, I., 368, II., 1.

I. R.-o.

CAPUT MEDUSAE (lat. »glava Meduze«, čudovište iz grčke mitologije, koje je imalo na glavi zmije mjesto kose) nazivamo kompenzatorno proširenje potkožnih vena na trbuhu, kod otečanog ili onemogućenog krvotoka u području vene portae. Najčešće nastaje c. M. radi ciroze jetre (→ ciroza jetre). U takvim slučajevima ne može krv iz vene portae proći kroz jetru, nego ide kroz Sappeyjeve vene u potkožne vene trbuha (venae epigastricae), a odavle je prima vena mamma interna, a od ove vena cava superior. Na taj način dolazi vezozna krv iz trbušnih organa u srce, ali zaobilaznim putem. Vene, koje služe za ovaj kolateralni krvotok, normalno su uske i gotovo nevidljive, a kad preuzmu kolateralnu cirkulaciju, jako se prošire, tako da se na trbuhu kod cirotičara vide modre vijugave brazde s ishodištem u pupku, a donekle su rasporedane kao zmije na glavi Meduze. S. Š.

CAPUT MORTUUM (»mrtvačka glava«, druga imena: kolkotar; englesko, indijsko, perzijsko, carsko, pompejsko, mletačko i t. d. crvenilo), žuto crveni do ljubičasto crveni prašak, koji se poglavito sastoji od željeznoga oksida Fe₂O₃. Dobivao se nekad kao sporedni proizvod kod proizvodnje sumporne kiseline (vitriolnog ulja) iz pritonosnih škrljavaca. Kad se odstranila sumporna kiselina, zaostajao je u glinenim retortama sirovi c. m., koji se naknadno žario i dodavala mu se kuhinjska sol i tako se dolazilo do konačnoga proizvoda. Danas se dobiva na

sličan način žarenjem muljeva, koji otpadaju kod proizvodnje alaina, zelene galice, aluminija i bakra, te iz piritnih ogorina, prirodnog hematita ili zelene galice. Upotrebljava se poglavito kao mineralna boja, gdje kad mjesto minija (»željezni minij«), pa kao sredstvo za poliranje (»Polierrot«) i dr.

CAPUT OBSTIPUM (lat. *caput* »glava«, *obstipum* »nagnut«), istog značenja kao *torticollis* (lat. *tortus* »zavijen«, *collum* »vrat«); narodni je izraz »krivošija«. Radi se o nepravilnom položaju glave. Ona je u takvim slučajevima nagnuta u stranu i nešto gore. Mana u položaju glave može biti prirođena ili stečena kasnije. Uzroci su u promjenama vratnog mišića, koji se zove *sternocleidomastoideus*. Takve su promjene izazvane mehaničkim oštećenjima (pritiskom na mišić kod nepravilnog položaja glave u maternici), nepravilnim razvitkom (ako se ne razvije) i upalama. Te mane u položaju glave, koje su najčešće prirodne, dadu se uspješno liječiti, ali liječenje treba početi vrlo rano (u 2. ili 3. godini). Liječenje provode ortopedi i kirurzi.

CAR ili **CESAR**, riječ je nastala prema lat. *Caesar* — Cezar. Cezar je isprva bilo prezime članova vladalačke kuće Julijevaca, koja je izumrla s carem Kaligulom. Muški članovi toga roda nosili su ga ili umjesto imena roda (Iulius) ili uz ime roda. Kasnije je ta riječ označivala samoga cara (otklonio je taj naslov jedino Vitelije). Od Hadrijana nazivaju se tako samo designirani nasljednici i suvladari. Dioklecijan je napokon postavio na čelo države dva cara (augusta) i dva cezara kao njihove pomoćnike i nasljednike. O tomu kaže Laktancije (*De mortibus persecutorum* 18): »Treba zauvijek očuvati njegovu uredbu, da u državi budu dva viša, koji će održati vrhovnu upravu, i isto tako dva niža, koji će služiti kao potpora.« — U istočnorimskom carstvu bili su cezari prvobitno na drugom mjestu iza careva, a u 11. st. je Aleksije I. Komnen umeštno između cara i cezara višu čast *Σαυροκρατορ*. Z. D.

Car je hrvatski i ruski naziv za vladara najvećeg stepena u značenju njem. Kaiser, franc. empereur, engl. emperor, tal. imperatore; u bugarskom znači »kralj«. Stoji u vezi s hrv. riječju istoga značenja *cesar*, koja se nalazi u svim slavenskim jezicima (st. crkv. slov. *цѣсарь*, slovenski i hrvatsko-kajkavski *cesar* ili *časar* u Dalmaciji, češki *císař*, poljski *cesarz*, ukrajinski *ciśar*). Od Slavena uzeše ovaj posljednji oblik Mađari *császár*, Litavci *ciėcorius* i Turci (preko Mađara) *časar* kao naziv za austrijskog cesara. Slavenima je taj oblik prvobitno značio istočnorimskog cara u Bizantu; odatle naziv Carigrad za Constantinopolis. U sve evropske jezike prodro je oblik *car* kao naziv za ruskoga cara u pisanju *czar* prema poljskoj latinici (ovako tal., franc., španj., engl. i nekada njem., a danas *Zar*). Današnja slavistika slaže se u tome, da oba oblika nastadoše od rimskog osobnog imena *Caesar*. Nema sloge među slavistima u tome, kojim je putem i na kakav način ušao taj rimski naziv među Slavena. Mnogi, držeći se Miklošića, smatraju *časar* posuđenicom iz gotskoga *kaisar*, a ovo iz lat. *caesar*, ne iz grč. *καίσαρ*). Neki istraživači, a među ove ide i pisac, tvrde naprotiv, da je slav. naziv nastao izravno iz duge latinske formule za rimskog vladara, koja je glasila *imperator caesar* (na pr. *Flavius Theodosius augustus*). Prvi dio toga rimskog naslova (*imperator*) sačuvalaše romanski jezici (Rumunji *impărat* i t. d., Albanci *mbret*), a drugi (*caesar*) narodi na periferiji rimskog carstva (Germani, Slaveni, Bizantinci i Arapi). *Car* je nastalo iz *časar* na taj način, što mjesto *č* nalazimo i meki poluglas *csar*, a iz toga oblika nastade pravilno *car* stezanjem suglasnikâ *cs* u *c*. Starosrpski spomenici poznaju još izraz *kesar* (časar) za carskog namjesnika.

LIT.: E. Berneker, *Slav. etymol. Wörterbuch*, I.; A. Stender-Petersen, *Slavisch-germanische Lehnwörterkunde*, Göteborg 1927; V. Kiparsky, *Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*, Helsinki 1934; P. Skok, u *Zeitschrift für rom. Philologie*, XLI, 1927; Isti, *Razprave* (Znanstveno društvo za humanističke vede), III., Ljubljana 1926. P. S.

Slavenski narodi, koji su došli u bliži dodir s Bizantom, nazivali su bizantskog vladara (*βασιλεύς*) carem; ugledajući se u njega uzimali su taj naslov i vladari u Bugara, Srba i Rusa, kada su težili za uzvišenjem svoje moći. Bugarski vladari služe se njime od Simeuna (najvjerojatnije 913) do pada pod Bizant 971, a zatim ga je preuzeo Samuel i njegovi nasljednici u Ohridu do 1018. Obnovljenom bugarskom državom (1186) vladali su carevi do dolaska Turaka 1393 (propast trnovskog carstva) i 1396 (pad vidinskog carstva). S proglasom potpune nezavisnosti kneževine Bugarske 1908

prozvao se Ferdinand I. carem, pa taj naslov ima i njegov nasljednik. — Od srpskih vladara bili su carevi Stefan (Dušan) od 1346, njegov polubrat Simeon (Siniša), koji se do 1369 spominje kao gospodar Tesalije i Epira, i Uroš IV. († 1371). Čast cesara (kesara) davali su oni nekim namjesnicima u osvojenim grčkim krajevima; prvi je cesar Hrelja († 1343), a posljednji Uglješa († 1423), gospodar Vranja. — Od moskovskih velikih knezova prvi ima carski naslov Ivan III. († 1505); od krunidbe Ivana IV. Groznoga 1547 za cara nazivaju se tako njegovi nasljednici do 1721, kad je Petar Veliki uzeo naslov imperatora, a državu prozvao Ruskim carstvom.

Povijesna vrela i pučka predaja u Hrvata razlikuju obično nazive car i cesar (časar); prvi daju vladaru Bizanta, kasnije i sultanu u Carigradu, a drugi njemačkom-rimskom (kasnije austrijskom) caru.

J. Š-k.

CAR, 1. **Bogumil**, * Zagreb 26. IV. 1891, hrvatski slikar. Nakon položene mature polazio je zagrebačku akademiju likovnih umjetnosti i postigao osposobljenje za profesora crtanja. — Već na akademiji isticao se svojim akvarelima i gvašima unoseći u svoje vješto i realistički shvaćene crteže vedre boje. Zbog proćućenosti, kojom se odlikuju osobito njegovi primorski krajolici, uživa među hrvatskim akvarelistima u našoj javnosti opće priznanje. Od njegovih radova, u kojima je prikazao ulične vedute i krajolike iz Splita, Korčule, Hvara, Vrbnika i Omišlja, nalaze se u zagrebačkoj Galeriji umjetnina dva vrlo uspjela krajolika u gvašu s otoka Krka, *Stražnja ulica u Omišlju* i *Stari trg u Omišlju*. Osim slikanja krajolika rado se bavi i karikiranjem.

A. J-k.

2. **Janko**, * Škaričevo 29. XII. 1822, † Zlatar 31. V. 1876. Sin zagorske vlastelinske obitelji (posjed Škaričevo, kasnije Zlatar), koja je potekla iz primorja (Crikvenice). Napisao je prvi libreto za »Ljubav i zlobu«. Pošto je svršio pravo, ušao je u upravnu službu i konačno postao savjetnik u hrvatskom ministarstvu u Budimpešti. Tri puta je bio izabran zastupnikom Krapine u hrvatski sabor (1861—71), sudjelovao je kao član kraljevinskog odbora (unionista) kod sklapanja nagodbe i kao hrvatski delegat na zajedničkom saboru.

J. A.

3. **Lazar**, * Sv. Ivan Zelina 3. VII. 1860, † Zagreb 13. III. 1942, zoolog, sveučilišni profesor poredbene anatomije. Sveučilišne nauke sluša u Zagrebu, Beču i Jeni, gdje 1881 položi doktorat. Kao kustos zoološkoga odjela Hrv. narod. muzeja služi do 1906 i kroz nekoliko godina suplira zoologiju na zagrebačkom sveučilištu. G. 1906 postaje profesor poredbene anatomije na sveučilištu u Zagrebu, a 1927 je umirovljen. Predavanja su mu bila točna i osobito omiljela slušačima, a s naučne i metodičke strane na visini i brižno dotjerana. Piše u domaćim i stranim stručnim časopisima. Hrv. prirodoslovno društvo u Zagrebu bira ga za časnoga člana, a od 1911—14 njegov je predsjednik.

Naučno u prvom redu obrađuje niže rake, kopepode (veslonošce) u Jadranskom moru s morfološkoga, sistematskoga i faunističkoga gledišta, a u radnji *Biološka klasifikacija i fauna slatkih voda* (1911, Glasnik Hrv. prir. dr., Zagreb, sv. 23.) obrađuje faunu jezera (Plitvička jezera, Blato kod Plaškoga, Gornju švicu kod Otočca, Njivice i Ponikve na otoku Krku, Vransko jezero na Cresu i u Dalmaciji, Čepičko jezero u Istri, Blato kod Imotskoga, Imotsko jezero, Vlaško jezero, Đuvelek jez. kod Opuzena, Modrooko jez., Bokanjačko blato kod Zadra, Bačinsko jez. kod Neretve), zatim faunu ribnjaka i mlakâ, Maksimirskog jezera, rijeka i gorskih potoka. U Radu Akademije (66, 1883) objavljuje uporednoanatomsku i ontogenetsku studiju *Sauropsidi ili teorija postanka ptica od gmazova*, a u Glasniku Hrv. prir. dr. i u stranim časopisima više rasprava s različitim zooloških područja. Nastoji protumačiti pokretanje nekih životinja u raspravama: *Das Gestaltungsproblem bei den Copepoden* (GHPD, sv. 33., 1921); *Wie fliegt der Vogel* (ibid. 26, 1914); *Über die zweckmässigen Anpassungen in der organ. Welt* (ibid. 36, 1924).

Originalnim opažanjem Car je u svojoj publikaciji *Resultate einer naturwiss. Studien-reise* (Glasnik Hrv. prir. dr., sv. 12., 1900) prvi u naučnom svijetu naslutio i raspravio, da u slaništima pri stvaranju petroleja vrlo važnu ulogu ima morski plankton, a to Carevo mišljenje prihvaćaju i drugi (Steuer 1910, Potonie 1920).

BIBL.: Osim već spomenutih radova objavio je još neke važnije: *Kako postane iz jajeta pile* (Glasnik Hrv. prir. dr., sv. 3, 1888); *Ein Beitrag zur Kenntnis der Copepoden von Triest* (ibid. 5., 1890); *Copepodni plankton iz Jadrana. mora* (ibid., 8., 1895); *Plumatella fungosa*

(ibid., 12., 1900); *Über den Mechanismus der Lokomotion der Pulmonaten* (Biol. Centralblatt. 1897); *Die embryonale Entwicklung von Asplanchna Brightwellii* (ibid., 1899); *Die Erklärung der Bewegung bei einigen Protozoen* (ibid., 1913); *Princip gibanja pomoću undulirajućih membrana* (Glasnik Hrv. priir. dr., 31., 1919); *Kako ribe repom plivaju* (Priroda 1941). K. B.

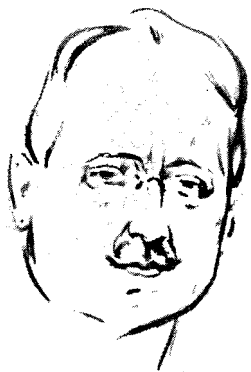
4. Marko, * Hercegnovi 3. VIII. 1860, srpski književnik i književni kritičar i estetičar. Po svršenoj srednjoj školi u Kotoru prešao je u Zadar, gdje je uređivao list Vuk (1885). G. 1884 stupio je u službu dalmatinskoga pokrajinskoga sabora, gdje dugo služi kao predstojnik saborske kancelarije. Poslije svjetskoga rata prešao je u Beograd i kao nadzornik umjetničkoga odjela umirovljen 1921. G. 1923 izabran je za dopisnog člana S. K. Akademije, a 1938 za predsjednika S. K. Zadruga. U svom književnom radu C. se najviše bavio književnom kritikom. Najveći dio njegovih portreta i eseja izišao je u četiri knjige pod naslovom *Moje simpatije* (1895, 1897, 1904, 1913). U njima se bavi piscima i djelima talijanske, francuske, srpske i hrvatske književnosti. Usto je dao i nekoliko knjiga putopisa (*U Latinima* 1894, *Kroz Umbriju i Toskanu* 1895, *Naše Primorje* 1910 i dr.), kao i dva sveska pripovijedaka (1904, 1911). G. 1920 tiskao je svoja *Estetička pisma*, a 1940 zbirku refleksija *O jeziku i stilu*. D. P.

Prvi mu je rad prijevod *Ranjenika* od Đ. Jakšića za mletački list *Il movimento*; zatim je nastavio suradnjom u dubrovačkom Slovincu, gdje je izašla pripovijest *Pečeni golubi* i prikazi o srpskim i talijanskim književnicima, prijevod Dumasove *Gospođe s kamelijama*. I kasnije je nastavio radom na obavješćivanju domaće javnosti o talijanskoj i francuskoj književnosti kao i talijanske javnosti o srpskoj i hrvatskoj književnosti. Odatle njegov niz rasprava: *Studi slavi di letteratura ed arte*. G. 1883 izašla je njegova zbirka pripovijedaka *Za kišljive dane*, zatim je dao nekoliko pripovijedaka u zajednici s Josipom Bersom: *S mora i primorja* (Zadar 1896), *S bojnog i ljubavnog polja* (Mostar 1904) i *Primorke* (1911).

LIT.: Godišnjak SKA 32., 1924; Stražilovo, Novi Sad 1892. A. Mi-č.

5. Stjepan, * Škaričevo 1818, † Zagreb 4. IX. 1900, brat Jankov. Pravo je svršio u Zagrebu i bio upravni činovnik, najposlije tajnik u hrvatskoj dvorskoj kancelariji u Beču do njezina ukinuća, kada je umirovljen. U doba ilirskoga pokreta pristao je uz Gaja, koji ga je slao na putovanja u Srbiju, Bosnu i Crnu Goru. Napisao je mali spis *Sanja Stepana Cara noću medju 20. i 21. ožujka 1848 snivana* (U Varaždinu, uz slobodu tiska tiskano kod Platzera), značajan za gledanje Hrvata na suvremene događaje. Kasnije je bio pristaša Starčevićev, ali je živio povučeno u Beču, gdje je podupirao hrvatske đake, i u Zagrebu. J. A.

6. Viktor Emin, * Kraj-Mošćenice u Istri 1. XI. 1870, hrvatski književnik. Gimnaziju je polazio u Rijeci, učit. školu u Kopru. Služio je kao učitelj u Istri, ali je 1900 zbog svoga uvjerenja premješten, zatim otpušten. U Opatiji je 1905—10 upravitelj opć. škole za dalju naobrazbu, a od 1915 služi na općinskoj gimnaziji. Od 1919 je profesor ženske real. gimn. na Sušaku, a 1925 umirovljen. — Već je zarana sudjelovao u narodnoj borbi Istre radeći na održavanju hrvatske narodne svijesti i prosvjećivanju naroda. G. 1894—1919 bio je tajnik Družbe sv. Ćirila i Metoda. G. 1900—1904 uređivao je opatijski Narodni list, a 1909—1914 Mladi Hrvat (s R. K. Jeretovom). Pri kraju 1918 pobjegao je na Sušak, pa u Bakar, gdje je radio kao pročelnik Nar. vijeća do Rappalla. Zatim se vraća u Opatiju i radi na narodnom poslu prema novim mogućnostima uređujući list Mladi Istranin. G. 1929 skloni se na Sušak i ondje uređuje list Mornar. Suradivao je još u tršćanskoj Našoj slozi, Supilovu Novom listu, Istarskoj riječi, Obzoru, Novostima, Nadi, kalendaru Svačić, Vijencu, Hrv. Kolu, Lovoru, Savremeniku, Domaćem ognjištu, Mladosti, Jad. straži, Ženskom listu. U književnosti se javio 1888 crticom *Bijednici* u tršćanskoj Našoj slozi pod pseudonimom

VIKTOR CAR EMIN,
Ante Kuman

Vlatko Krajanin, a služio se kasnije i pseudonimima Lujo Dorčić i Barba Sime. Mladenački rad na stihu zarana je napustio i posvetio se pripovijetki, romanu i drami. Od velikog broja radova posebno je objavio romane *Pusto ognjište* (Zagreb 1900), *Usahlo vrelo* (Zagreb 1904), *Iza plime* (Zagreb 1913), *Pod sumnjom* (Zagreb 1918), *Nove borbe* (Beograd 1926), *Presječeni puti* (Samobor 1938), *Vitez mora* (Split 1939), *Suor Aurora Veronika* (Samobor 1940); drame *Zimsko sunce* (Zagreb 1903) i *Vicencica* (Sušak 1934). Pod pseud. Mladen Jelušić 1923 prikazivana je u Zagrebu njegova *Mrtva straža*. Tiskao je zbirku pripovijedaka *Novele* (Zagreb 1906—7), *Kontesa Nina*, *Neznatni ljudi*, *U mraku* i *Starci* (Zagreb 1917), pa monografiju *Maško Mandić* (Samobor 1938). — Radi na omladinskoj književnosti te posebno objavljuje veselu igru *Nevidljivi Jurić* (Zagreb 1922), po francuskom priređuje *Novu Robinzone* (Zagreb 1922), a mnogo je pripovijedaka za djecu tiskao u omladinskim časopisima, koje je uređivao. — Veliki je broj književnih radova rasut po listovima, kao romani *Naša Mara* (Ženski list 1931) i *Između dva ognjišta* (Novosti 1933). C. je slikar istarske Liburnije. Nastavljajući tradiciju Kumičićevu i ne uklanjajući se nacionalnoj tendenciji prikazuje političke borbe ovoga kraja i stradanja naših ljudi te upozorava na nacionalnu opasnost od prodiranja tuđinaca. Starija djela završavaju vjerom u pobjedu narodne stvari (*Zimsko sunce*), a poslijeratni radovi iznose bolove i napore u novim prilikama (*Mrtva straža*). Međutim je C. zarana stao iznositi i društvene probleme i gospodarske krize (*Pusto ognjište*, *Usahla vrelo*, *Iza plime*). Opisivao je propadanje naših jedrenjača pred pojavom parobroda, tvrdoglavost i nespošobnost naših ljudi, da se snađu u novim prilikama, ekonomsku oseku na našim primorskim ognjištima poslije plime, prodiranje tuđeg kapitala i osvajanje domaće tla, tuđinsko iskorišćivanje i seobe naših ljudi. C. ne prikazuje samo ove pojave, već i poučava, a to čini s blagošću i raspoloženjem pripovjedača, koji voli i ljude i zemlju i prirodu, pa mu opisivanje nerijetko prelazi u romantiku i patetiku. Iz takvog kruga dolaze brojni kapetani, brodovlasnici i mornari, a ovaj pomorski svijet većinom je gledan u času, dok se nalazi na svojim domovima. U nekoliko novijih radova izlazi iz ovog okvira, pa mu je tu i psihologijska analiza potpunija. U dalju prošlost uvode nas romani *Pod sumnjom*, *Presječeni puti* i *Suor Aurora Veronika* (francuska vladavina u Istri, doba Petra Kružića, kćerka Petra Zrinskoga).

LIT.: M. Marjanović, *Viktor Car Emin, Pusto ognjište* (Nada 1901, br. 11.); M. Ogrizović, *Viktora Car-Emina roman Iza plime* (Savremenik 1914, br. 4.); N. Bartulović, *Viktor Car-Emin: Iza plime* (SKG 1914, knj. XXXII., br. 9.); Isti, *Viktor Car-Emin, Starci* (Knjiž. jug 1918, knj. I., br. 2.); Isti, *Viktor Car-Emin, Pod sumnjom* (Knjiž. jug 1919, knj. IV., br. 2.—3.); Isti, *Šezdesetogodišnjica Viktora Cara-Emina* (SKG 1930, knj. XXXI., br. 7.); Lj. Maraković, *Novi pripovjedači*, Zagreb 1929. V. B. Z.

CARABIDAE, kukci, kornjaši → Trčkovi.

CARACAL, glavni grad rumunjskog okružja Romanați, u nizini Male Vlaške desno od rijeke Ōlta, ima 16.000 stan., koji se bave ratarstvom. Živahna je trgovina žitom, koje se prevozi željeznicom, ponajviše k Dunavu. Grad je nazvan po rimskom caru Caracalli. Još se vide ruševine njegove kule. Ovdje je vlaški vojvoda Mihajlo pobio Turke 1599. Z. Š. a.

CARACAS, glavni grad južnoameričke republike Venecuele, 17 km od Karipskog mora, u visini od 936 m i lijepoj dolini primorskih planina, koje su visoke preko 2500 m. Blizina mora i nadmorska visina uvjetuju ugodno podneblje grada. Godišnja je temperatura 19,3° s kolebanjem od samo 3° (krajnosti 10° i 29°). Mnoštvo godišnje kiše iznosi 800 mm, a najviše kiše pada od kolovoza do listopada. Grad je izgrađen pravilno sa širokim ulicama prema glavnim stranama svijeta i s perivojima na glavnim rasršćima, gdje su podignuti spomenici Kristoforu Kolumbu, osloboditeljima Bolivaru i Mirandi. Broj stanovništva brzo raste. G. 1932 bilo ih je 141.349, najvećim dijelom bijelaca. Okolica je dobro obrađena (šećerna trska i kukuruz), a u gradu se raznovrstan veleobrtni razvijaju sve jače. Trgovinu podupiru željeznice: na S u luku La Guaira i na Z u grad Valenciju, kojemu je luka Puerto Cabello. U C. su državne vrhovne vlasti i strana predstavništva, dobro uređene bolnice i skloništa, sveučilište, koje je osnovano 1696, akademija znanosti i druge prosvjetne ustanove i zavodi, banke i tiskare za cijelu republiku. Grad je osnovan 1567. G. 1812 srušio ga je potres. N. Ž.

CARACCILO, južnotalijanska plemićka obitelj. Pripada najstarijim obiteljima u Napulju (spominje se već u 12. st.), a neki drže, da je potekla iz Bizanta. Raširila se preko čitave južne Italije, pa je od nje potekao i rod Carafa. Rodoslovlje joj je vrlo zapleteno. Najznatniji ogranak Avellino osnovao je pod konac 15. st. **Domizio C.**; od 1572 nose mu nasljednici naslov vojvode, 1609 dobivaju nasljedno pravo kancelara u napuljskom kraljevstvu; 1708 postaju i španjolski grand, a 1715 knezovi rimskoga carstva. Od pojedinih članova obitelji C. ističu se vremenskim slijedom ovi: **Giovanni**, nazvan Sergianni, svemoćni miljenik Ivane II., napulje kraljice; ipak je njezinom privolom 1431 umoren; **Marino** (1459—1538), državnik Karla V. i kardinal, ljuti protivnik Lutherov; **Galeazzo** († 1586), njegov sin, priklonio se pod utjecajem Juana de Valdesa reformaciji i prebjegao Kalvinu; **Ser Giovanni** (da Melfi, 1480—1550), napustio je Španjolce i pristao uz Francuze, postao franc. maršal i napokon guverner Piemonta; **Ascanio Francesco** (1563—1608), osnovao 1585 red Clerici regulares minores, a 1807 proglašen svecem; **Domenico** (1711—89), kao poslanik u Parizu pristao je uz enciklopediste; kao potkralj Sicilije proveo mnoge reforme i postao napokon napuljski ministar predsjednik; **Francesco** (1732—99), istakao se u službi Engleske i napuljskoga kralja kao vješt admiral. Na putu u domovinu, odakle su baš protjerali Bourbonce, stupio je u službu novoosnovane »partenopejske republike«. Kad su se Bourbonci vratili u Napulj, zatraže, da se osudi na smrt, i Nelson ga daje objesiti.

LIT.: Za C. uopće: F. Fabris, *Supplementi napoletani*, uz djelo: Litta, *Famiglie celebri italiane*, Napulj 1902. Za pojedine članove obitelji: M. Schipa, *Un ministro napoletano del secolo XVIII: Domenico C.*, Napulj 1897; F. Lemni, *Nelson e C. e la Repubblica napoletana*, Firenca 1898.

CARACCILO, 1. **Giov. Battista**, nazvan **Battistello**, * Napulj između 1570—80, † između 1635—37, talijanski slikar. Učio je kod Fabricija Santafede. Kad je M. da Caravaggio boravio u Napulju, C. se prvi poveo za njegovim načinom slikanja. Pošto je mnogo radio na freskama, a usto je primio različite poticaje od bolonjskih slikara, pretao je kasnije isticati svijetlo-tamne kontraste i približio se opet starijoj tradiciji. Kako se nije nikada priključio Riberinu krugu, koji je u najoprijem obliku nadovezao na Caravaggia, stvara on vezu između sljedbenika Caravaggia, koji nastoje djelovati istančanim i intimnim bojama (glavni im je predstavnik u Napulju Artemisia Gentileschi), i samoniklih napuljskih slikara, od kojih je najviše utjecao na Stanzionija i Vaccara. Suprotne polove u njegovu razvoju označuje u jednu ruku *Petrovo oslobođenje* (Napulj, Monte della Misericordia), a u drugu ruku *Krist i Samarićanka* (Milano, Brera). Velik broj njegovih freska ukrajaše u Napulju kartuzijanski samostan San Martino, S. Teresa degli Scalzi, Gesù Nuovo i t. d.

LIT.: R. Longhi, *Battistello* u L'Arte, sv. XVIII. (1915); H. Voss u Jahrb. preuss. Kunsts., sv. XLVI. (1921).

2. fra **Roberto**, nazvan **Roberto da Lecce**, * 1425, † 1495, talijanski propovjednik iz Lecce, konventualac, poslije sv. Bernardina Sijenskoga najveći propovjednik franjevačkog reda 15. st. u Italiji. Obilazeći mnoge gradove znao je vatrenom riječi zatalasati vjerskim zanosom mnoge krajeve Apenninskog poluotoka. Duže se je zadržavao na dvoru u Napulju, gdje je zapisao korizmene propovijedi. Tako je nastao njegov zbornik *Quadragesimale*, Napulj 1475, koji je postao tako popularan, da je do kraja 15. st. izašlo 26 njegovih izdanja. Te su propovijedi doprle i k nama, te ih još u istom stoljeću prevode na čakavsko narječje senjskog kraja dva senjska svećenika, Petar Jakovčić i Silvestar Bedričić, pod natpisom *Korizmenjak*, tiskan u Scnju glagoljicom 1508; slagali su ga senjski kanonici Urban i Tomas.

LIT.: F. Torraca, *Studi di storia letteraria napoletana*, Livorno 1884; L. Marenco, *L'oratoria sacra italiana nel medio evo*, Savona 1900; A. Galletti, *L'eloquenza*, Milan 1938; P. Kolendić, *Karacalov* »Quadragesimale« u srpskohrvatskom prevodu, Godišnjak skopskog filozof. fakulteta, I., 1930. M. D-ić.

CARAFa, plemićka porodica iz južne Italije, isprva tek nadimak (C. »boca«) Gregorija iz kuće Caracciolo (v.), koji je u prvoj polovici 12. st. bio zakupnik napuljskih pozreza na vino. U 14. st. pročula se ta porodica, ali se razdijelila na dvije glavne grane: della Spina i della Stadera. Iz prve je grane uz ostale i *Fabrizio C.*, koji je 1594 branio Roccellu od Turaka, i austrijski glavni vojskovođa *Giovanni C.* (17. st.). Kud i kamo znatniji potomci roda della Stadera potekli su od anžuvinskog državnika Antonija. Među njima se ističu: *Oliviero C.* (1406—91), koji je kao kardinal sagradio prvu palaču na rimskom brežuljku Kvi-

rinalu, a kao papin admiral 1472 osvojio Smirnu; *Carlo C.* (1561—1633), osnivač reda »pobožnih radnika«; *Vincenzo C.* (1585—1649), 1646—9 isusovački general; *Girolamo (Geronimo) C.* (1564—1633), carski namjesnik i državni knez, istakao se u borbi protiv čeških staleža 1620; *Antonio C.* († 1693), kao carski vojskovođa sudjelovao kod obrane Beča protiv Turaka 1683 i u borbi protiv madžarskog ustanka (pokolj u Prešovu 1687); *Tiberio C.* (1669—1742), knez od Chiusana, gotovo za čitavog svog života protivnik Španjolaca, pripadao je među najznatnije napuljske pret hodnike prosvjetiteljskih reformi; *Ettore C.* (1767—99), jedan od osnivača partenopejske republike, koga su Bourbonci objesili, pošto su se vratili u Napulj. Od pobočne loze knezova Stigliano potječe žena napuljskog kralja *Medina de Las Torres*, na koju nas podsjeća veličajna ruševina »Palazzo di Donn'Anna« na obronku Posilipa. — Za svjetsku je povijest znamenit ogranak grofova Maddaloni, koji također potječe od della Stadera, a osnovao ga je državnik *Diomede C.* († 1487); tom je ogranku pripadao *Giov. Antonio C.*, kao Pavao IV. jedan od najodlučnijih papa, koji su pripadali razdoblju katoličke obnove. Njegovi nećaci, kardinal *Carlo*, prije ratnik, i *Giovanni*, osuđeni su pod njegovim nasljednikom Pijom IV. na smrt (1561), ali ih je Pio V. iza smrti rehabilitirao. Kardinal *Antonio C.* (1538—91), rođak papin, zaslužan je kao izdavač Biblije i poslanica. C. su neko vrijeme u 18. st. imali imanjanja i u Vočinu (Slavonija, kotar Podr. Slatina).

LIT.: A. v. Reumont, *Di C. von Maddaloni*, 2 sv., Berlin 1851; G. Duruy, *Le cardinal Carlo C.*, Pariz 1883; M. Schipa, *Il regno di Napoli nel tempo di Carlo Borbone*, 2. izd., 1925.

CARAGANA, biljni rod iz por. lepirnjača (v.). Do 20 vrsta ovoga roda raste u obliku drveća ili grmova u srednjoj i istočnoj Aziji. Listovi su im perasti, a brojni i najčešće žuti cvjetovi lepirnata oblika. Od veće je važnosti vrsta *C. arborescens* Lam., grm iz Sibirije i Mandžurije, od kojeg se upotrebljavaju vlakanca, lišće (zbog modrog mastila) i masne sjemenke. Ova se vrsta, kao i mnoge druge, sadi za ukras i u Evropi.

CARAGIALE, Ion Luca, * 1852, † Berlin 1912, rumunjski komediograf i pripovjedač. Potječe iz glumačke porodice; autodidakt nestalna zanimanja, novinar, urednik humorističkog časopisa, oštar opažalac komičkih strana ljudskog života. U komedijama i proznim skicama ismijava malu rumunjsku buržoaziju, politikante i demagoge, naročito prebrzo oponašanje zapada. Pored pjesnika Mihajla Eminescua smatra se najoriginalnijim rumunjskim piscem. Majstor je u kazališnoj tehnici i u humoru. U remek-djela rumunjske književnosti ubrajaju se *Năpastea* (Iskušenje), 1890, i *O făclie de Paști* (Uskrsna zublja), 1892, njegove naturalističke drame iz seoskog života.

LIT.: Izdanje Zaričopolu i Șerban-Ciolescu: I. L. Caragiale, *Opere*, sv. I.—V., Bukurešt, Cultura națională, 1930—35. P. S.

CARAN D'ACHE (pseudonim za Emmanuel Poiré), * Moskva 1858, † Pariz 26. II. 1909, francuski karikaturist i ilustrator. Oko 1878 dolazi u Pariz. Iako je neko vrijeme učio u akademiji, ostao je samouk, na kojega su najjače utjecali Busch i Oberländer. Bio je suradnik mnogih francuskih humorističkih časopisa (Figaro, Chronique parisienne, Vie militaire, Tout Paris i Arts incohérents). Izlagao je u Salon des Humoristes. Među njegovim radovima ističu se: *Cours dans l'Antiquité*, *Albums Caran d'Ache* (od 1889 dalje), *Les Lundis de Caran d'Ache pour les enfants de quarante ans et au-dessus* (1896). Svoj pseudonim uzeo je po ruskoj riječi »karandaš« (olovka).

A. Sch.

CARASSUS VULGARIS → Karaš.

CARAVAGGIO, 1. **Michelangelo da**, nadimak talijanskog majstora M. Merisija (Amerigi) rodom iz C. kraj Bergama, * Caravaggio oko 1570, † Porto d'Ercole u srpnju 1610. Njegovo učenje u Milanu kod Simona Petrazana, koji se sam nazivao »Tizianovim učenikom«, kao i njegova putovanja, koja je neposredno zatim poduzeo, približila su ga gornjo-italskom krugu umjetnika, prije svega mletačkih.

Došavši kao mladić u Rim morao se dugo probijati u službi drugih slikara (Cavaliere d'Arpino, Prosp. Orsi). Kada je svojim slikama cvijeća kao i realističkim polufigurama iz svagdašnjega života upozorio na sebe ljubitelje umjetnosti, dobio je i narudžbe za veći broj oltarnih slika, koje su međutim naručitelji nerijetko odbijali zbog njihova nedovoljna »dekorat«.

Bio je razdražljive čudi i često zapadao u sukobe, od kojih je jedan svršio i smrću; tada je 1606 pobjegao i sklonio se najprije u Napulj, a zatim k ivanovcima na Maltu. Zametnuvši i tu svađu otišao je na Siciliju i nastojao da sebi ishoditi dopuštenje za povratak u Rim, što je najzad i uspio. Iscrpljen mnogim nedaćama puta podlegao je na obali Lacija iznenadnom napadaju malarije.

MICHELANGELO DA CARAVAGGIO,
David s Golijatovom glavom
Rim, Galleria Borghese

Taj mu je razvitak omogućio, da za svoga kratkoga života odlučno utječe na umjetnost prelaznog razdoblja iz manirizma u barok, nesamo u Italiji, nego i u ostalju zapadnoj Evropi. Nesklonost prema akademskim uzorima kao i žestina njegova temperamenta često su ga navele, da prikazuje opore, uzbuđene ili jezovite likove i događaje. Premda ga zbog toga rado nazivaju »naturalistom«, ostao je po svome vrlo razvijenom smislu za plastičnu monumentalnost, po snažnom patosu svoga izražaja kao i težnji za stilizacijom uvijek tipičan talijanski umjetnik.

Kao novotar C. je prije svega djelovao svojim prvenstvom svjetla. Neposrednih učenika nije doduše imao, ali su mnogi suvremenici oponašali *clair-obscur* i »podrumsko svjetlo« njegova drugoga stvaralačkog razdoblja; među njima ističu se Talijani Spada, Borgianni, Manfredi i Gentileschi, zatim sjevernjaci Baburen, Honthorst i Valentin, a njegov se veći ili manji utjecaj opaža i kod svih slikara iz južne Italije i Španjolske. U njegovu su radu našli različite poticaje Rubens i Rembrandt pa, štaviše, i suvremeni mu talijanski antipodi Annib. Carracci i Guido Reni.

Glavna su mu djela iz prvog razdoblja: *Košara s plodovima* (Ambrosiana), *Sviračica s lutnjom* (Beč, Liechtensteinova galerija), *Amor kao pobjednik* (Berlin), *Počinak na bijegu* i *Sv. Magdalena* (Rim, Galerija Doria); iz drugoga razdoblja: *Matejeva legenda* (Berlin, Muzej, i Rim, S. Luigi de Francesi), *Polaganje Krista u grob* (Rim, Galerija u Vatikanu), *Obrćenje sv. Pavla* (Rim, S. Maria del Popolo), *Madonna di Loreto* (Rim, S. Agostino), *Marijina smrt* (Pariz, Louvre); iz trećeg razdoblja: *Sjećanje glave sv. Ivana* (La Valetta, S. Giovanni), *Uskrsnuće Lazarovo* (Messina, Chiesa de' Crociferi), *Portret velikoga meštra Alofa od Vignacourta*, Pariz, Louvre).

LIT.: W. Kallab, C., Jahrb. Samml. Kaiserh., Beč 1907; F. Witting, M. da C., Strassburg 1910; M. Marangoni, II C., Firenca 1922; H. Voss, C's Frühzeit, Jahrb. preuss. Kunsts. 44, Berlin 1924; L. Venturi, II C., 2. izd., 1925; E. Benkard, C.-Studien, Berlin 1928; R. Longhi, *Questi Caravaggeschi*, »Pinacoteca«, 1928/9; G. C. Argan, II C. e la cultura artistica del Seicento, Novara 1942.

2. Polidoro da, nadimak Polidora (vjerojatno Caldare), * Caravaggio kod Bergama između 1495 i 1500, † Messina 1543 (1546?), talijanskog slikara. Već kao 18-godišnji mladić pomagao je Giovanniju da Udine, Raffaellovu učeniku, kod oslikavanja vatikanskih loggia. Radeći s Firentincem Martinom brzo se razvio u majstora za slikanje fasada, a pri tom se služio sgraffito-tehnikom: s tamno obojene temeljne plohe, premazane svjetlom bojom, ostrugao bi po određenju crtariji svjetli sloj boje, te dobio svjetlu sliku na tamnoj pozadini. Kada su 1527 carske čete opljačkale Rim, C. ode u Napulj, zatim u Siciliju, gdje je — čini se — umro nasilnom smrću. Osim jedne jedine njegove sgraffito-fasade (na palači Milesi-Lancellotti u Rimu na cesti Maschera d'Oro) poznajemo ostale tek po grafičkim reprodukcijama; u toj se vrsti rada povodio za antiknim uzorima. U slikama na platnu nastoji naprotiv rješavati realistične i koloristične zadaće. Pouzdano se može kao njegova utvrditi tek napuljska slika *Isus nosi križ* (1534). Svojim »herojsko-klasičnim« krajolicima u S. Silvestro al Quirinale (Rim), koji su rađeni u bojama al-fresco, prokrčio je put ovoj vrsti slikanja i postao preteča Poussina, Cl. Lorraina i dr. Njegovi neposredni učenici iz južne Italije neznatni su slikari, no bilo je još i majstora viso-

koga baroka, koji su se odgajali na njegovim djelima i osobito im cijenili plastičnost (Pietro da Cortona radio je po njima kopije).

CARBO ANIMALIS → Životinjski ugljen.

CARBON → Dijamant.

CARBONADO → Dijamant.

CARBONARI → Karbonari.

CARBONARIUS DE WIESENEGG, Gregor, * Naklo kod Kranja 12. III. 1651, † Kranj 1. II. 1717, liječnik. Svoje ime Oglar (Voglar) latinizirao je, kad se nalazio na naukama. Filozofiju je učio u Beču, a medicinu u Rimu. Liječničku praksu vršio je najprije kod kuće, a zatim u Radgoni 1681—86. Kao zemaljski liječnik za Kranjsku i Korušku podignut je u plemićki stalež i 1689 bio pozvan u Rusiju k Petru Velikom za tjelesnoga liječnika. Osumnjičen zbog takvih veza s isusovcima bio je 1690 u istrazi, i zabranjeno mu je bilo dopisivanje. Kasnije je opet postao carev suradnik i pratilac te je sudjelovao u pohodu na Azov 1696; 1700 bio je u nesrećnoj bitki kod Narve od Šveda zarobljen i odveden u Reval. Pušten na slobodu istom 1704 posredovanjem rimsko-njemačkoga cara otišao je u Moskvu i ondje djelovao u »Medicinskom kabinetu« do 1714, kada je otputovao u Rim. Putni ga list naziva carevim delegatom, koji ide na vlastitu želju u domovinu. Prema nekima išao je radi združenja ruske crkve s rimskom, no vjerojatno je, da je išao u Italiju tražiti liječnike za rusku službu. G. 1715 došao je u Ljubljanu, a na povratku iz Rima nenadano se razbolio u Kranju i umro. U oporuci je ostavio liječniku Heineju u Kranju svoj instrumentarij i ručnu ljekarnu, a nećaku Andreju (1683—1766; umro kao župnik u Križima kod Tržiča) svoju knjižnicu. Općina Naklo baštilnila je po njemu 5.000 for. za gradnju vodovoda, koji još danas nosi njegovo ime.

LIT.: A. Koblar, *Zgod. fara Ljubl. škofije*, II., 1885; F. Kaučič, Ljubljanski zvon, 1895; I. Pintar, Jugoslavija, 1922.

CARBONAT → Dijamant.

CARBONE, 1. Domenico, * Carbonara Scrivia (Tortona) 16. VII. 1823, † Firenca 20. III. 1883, talijanski rodoljub i pjesnik. Svršio je medicinske nauke u Turinu. Za vrijeme demonstracija, koje su izbile u Turinu u očekivanju slobodoumnijih reforma, napisao je šaljivu pjesmu *Il re Tentenna* protiv politike Carla Alberta. Kako je pjesma postala popularna, C. je morao bježati, a u Turin se vratio nakon provedenih reforma. Kasnije je kao školski nadzornik prošao mnoge gradove (Cuneo, Brescia, Parma, Bologna, Rim). Bio je poznat kao politički pjesnik. Izabrane pjesme izdao mu je sin u Firenci 1885.

2. Giovanni Bernardo, * Albaro (kod Genova) 1614, † 1683, talijanski slikar. Učitelj mu je bio G. A. De Ferrari, a u zrelijoj dobi utjecali su na nj Van Dyck i Rosa. Njegova su djela često zamjenjivali s Ferrarijevima, Castellovim i dr. Slikao je svete slike i odlične portrete, od kojih se mnogi čuvaju po patricijskim kućama u Genovi.

3. Ludovico, * Ferrara 1435, † 1482, talijanski pisac. Pisao je na latinskom i talijanskom jeziku. Od 7 njegovih latinskih dijaloga tiskana su dva: *De neapolitana professione* i *De amenitate, utilitate, magnificentia Herculei Parci*. Talijanski je napisao *Centotrenta novelle e facette* (izd. Livorno 1900). Bio je na glasu govornik.

CARBONEUM, ime nekih pripravaka u medicini:

C. dichloratum ili Tetrachloroethylen ili Perchloroethylen (C₂Cl₄) je tekućina bez boje, naročita mirisa, spec. težine 1,6. Upotrebljava se kao endoparazitičko sredstvo protiv različitih crijevnih nametnika kod pasa i peradi.

C. tetrachloratum ili Tetrachloroethan (CCl₄) je bistra, bezbojna tekućina, posebna mirisa. Vrlo se teško rastvara u vodi, a lako je topljiv u alkoholu, eteru, masnim i eteričkim uljima; spec. težine 1,6. Upotrebljava se u veterinarskoj medicini kao jedno od najboljih sredstava protiv endoparazita, osobito kod konja, ovaca i pasa. Vrlo se mnogo upotrebljava kao lijek protiv metiljavosti ovaca.

C. trichloratum ili Hexachloroethan, Perchloroethan (C₂Cl₆) sastoji se iz bezbojnih kristala, miriše slično kamforu. U vodi se vrlo teško topi, lakše je topljiv u uljima, alkoholu i eteru. Upotrebljava se kao glavni lijek protiv metiljavosti goveda u kombinacijama ili sam za sebe. R. G-r.

CARBUNCULUS → Čir.

CARCAGENTE, grad u španjolskoj pokrajini Valenciji, 15.393 stan. (1930). Proizvodi sukno i ciglu, a trguje svilom, narančama i šipcima (mogranjevima jabukama). U gradu su brojni tragovi maurske prošlosti. N. Ž.

CARCANO, 1. Giulio, * Milan 7. VIII. 1812, † Lesa (Lago Maggiore) 30. IV. 1882, talijanski književnik, jedan od Manzonijevih sljedbenika; piše stihove, romane i novele, od kojih mu je najpoznatiji roman *Angiola Maria*, 1839, iz suvremenog života. Zaslužan je kao dobar prevodilac Shakespeareovih djela (u 12 knjiga, Milan 1875—82).

LIT.: F. Bernetti, *L'opera letteraria di G. C.*, Rim 1918; B. Croce, *La letteratura della nuova Italia*, V., Bari 1939. M. D-ić.

2. fra Michele, blaženi, * Milan (ili Lomazzo Comasco) negdje između 1410 i 1420, † jamačno 1485, propovjednik i duhovni pisac. Pripada milanskoj plemićkoj porodici, koja potječe iz Carcana. Identičan je s fra Michelom da Milano, kojega su mnogi držali drugim čovjekom. G. 1440 stupio je u Comu u franjevački red. Ide u krug velikih talijanskih propovjednika 15. st., koji su po trgovima zanosili mnoštvo. Snagom njegove riječi osnivale su se bolnice. Da se stane na put lihvi, na njegov je poticaj osnovana prva dobrotvorna kreditna ustanova (»mons pietatis«), i to u Perugiji 1462. Pisao je asketske spise i zbirke propovijedi, od kojih su najznatniji *Quadragesimali*. Jedan njegov *Confessionale* preveo je na hrvatski Jakov Blažiolović, te je tiskan glagoljicom u Senju 1496 pod naslovom *Spovid općena*. To je prva knjiga, što je u Hrvatskoj tiskana na živom narodnom (čakavskom) jeziku.

BIBL.: *De fide christiana*, Basilea 1479; *Trattato della Confessione*, Mleci 1484, od koje neka kasnija izdanja nose naslov *Confessione generale*; *Quadragesimale de poenitentia*, Mleci 1487; *Quadragesimale in decalogum*, Mleci 1492; *Quatuor novissima*, Köln 1492; *Sermonarium de commendatione virtutum et reprobatione vitiorum*, Milan 1495 i t. d.

LIT.: P. Sevesi, *Il beato M. C. da Milano*, O. F. M., Archivum franciscanum historicum, knj. III (1910) i IV (1911); E. Motta, *Il beato M. da C.*, Bolletino di storia patria per le provincie di Como, sv. XX (1886); P. Kolendić, *Karačovol »Quadragesimale« u srpsko-hrvatskom prevodu*, Godišnjak škopskog filoz. fakulteta, I. (1930); I. Milčetić, *Prilozi za literaturu hrv. glagoljskih spomenika*, Starine XXIII. V. 5.

CARCAR, kraj i grad na otoku Cebú, na Filipinima. Osobito ima razvijen veleobrt, a utcmeljen je 1924. Ima 83.040 stan. M. Š.

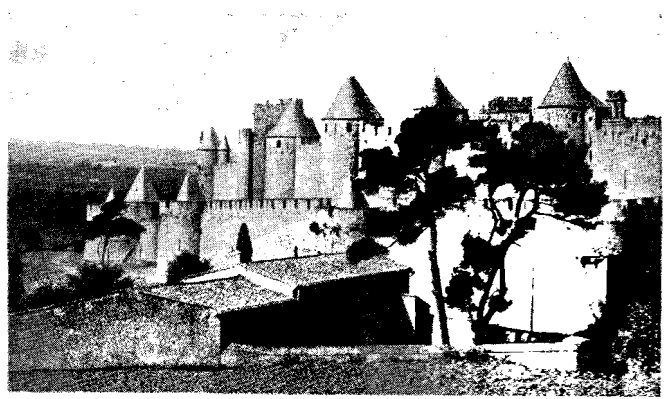
CARCASSONNE, grad i glavno mjesto départementa Aude u južnoj Francuskoj. Leži na mjestu, gdje se križaju rijeka Aude i Canal du Midi. C. se sastoji iz dva dijela. Na brežuljku, na desnoj obali rijeke Aude, stoji stari grad (Cité) tijesnih ulica i opasan s dva zida (dugi 1110, odnosno 1500 m), na kojima su brojne i dobro sačuvane kule. Ovaj stari grad ide među najljepše francuske sredovječne spomenike. Na ravnicima, na lijevoj obali rijeke, širi se donji grad (La ville basse) širokih i pravilnih ulica, koji vežu sa starijim gradom dva mosta. U starom gradu žive samo zanatlije, a donji je grad važno tržište vina i središte tkalačkog veleobrt. Uz upravne vlasti u C-u je sjedište i katoličkog biskupa. Osim lijepe tvrđave i zidina u starom gradu ističe se stara katedrala St. Nazaire, a u donjem je gradu nova katedrala St. Michel. Ima 33.441 stan. (1936). C. se spominje još kod Cezara kao »Carcaso«, a u srednjem vijeku se oko njega često vode borbe, jer je kao utvrda čuvala akvitanska vrata i nadzirao prolaz iz Languedoca u Akvitaniju. J. R.-ć.

CARCER MAMERTINUS → Mamertinska tamnica.

CARCO, Francis (porodično ime Carcopino), * Numeja (Francuska Kaledonija) 3. VII. 1886, francuski književnik. Književni je rad započeo pjesmama kao pristaša pjesničke skupine »fantaisistes«, koja je stajala u opreci prema ostacima romantizma i zloporabi simbolizma. Prvi roman *Jésus la Caille* nastao je 1914. C. voli prikazivati sumnjive društvene krugove i propalice gledajući u njima igračke sudbine, okružene atmosferom sjete; stil mu je daleko od svake deklamacije. Napisao je životopise Villona i Utrilloa, bavio se kritikom umjetnosti, objelodanio zanimljive reportaže i odlomke svojih uspomena; od 1937 član je akademije Goncourt.

BIBL.: Knjige pjesama: *La Bohème et mon coeur*, 1912; *Chansons aigres-douces*, 1913; *Au vent crispé du matin*, 1913. Romani: *Jésus la Caille*, 1914; *Les Innocents* 1917; *Au coin des rues*, 1918; *Scènes de la vie de Montmartre*, 1919; *Bob et Bobette s'amusent*, 1919; *L'Équipe*, 1919 (hrvatski prijevod K. Krstića, Hrv. književna naklada 1940); *L'homme traqué*, 1922 (nagrađeno velikom nagradom Franc. Akademije); *Verotchka l'Étrangère*, 1923 (hrv. prijevod R. Ivanovića, Zabav. biblioteka, 1924); *Rien qu'une femme*, 1924; *Perversité*, 1925; *L'ombre*, 1933; *La lumière noire*, 1934; *Mémoires d'une autre vie*, 1934; *Brumes*, 1935 i t. d. Kritika umjetnosti (osim spomenutih): *Maurice de Vlaminck*, 1920; *Les Humoristes*, 1921; *Chas. Laborde*, 1921. J. D.-e.

CARDAMOM, kristalinično gorje na jugu Britanske Indije, 2020 m visoko. Sjeverno od njega su Anomalai Hills i Patni Hills, pa sačinjavaju posebno gorje. Okolina izvozi kavu i mirodije. M. Š.

CARCASSONNE
(Orbis terrarum)

CARDANO, Girolamo, * Pavia 24. IX. 1501, † Rim 21. IX. 1576, talijanski liječnik, matematičar i filozof. Nauke je polazio u Paviji i Padovi; u Padovi je bio rector artistarum i tu je promoviran za doktora liječništva. Bavio se praksom najprije na selu, zatim u Piove di Sacco, gdje se oženio. Pozvan 1534 u Milan, da predaje matematiku, C. je ondje 1539 izdao prvo svoje znanstveno djelo, *Practica arithmetica*. G. 1543 počne predavati liječništvo, najprije u Milanu, zatim u Paviji, gdje je ostao do 1551; objelodanjuje navlastito: *Ars magna* (1545), gdje iznosi metodu rješavanja jednadžbi trećeg stupnja, kojoj ga je naučio Tartaglia, a on je nadopunio, te jednadžbi četvrtog stupnja, koju je pronašao njegov učenik Ludovico Ferrari; *De Subtilitate libri XXI* (1550, brojna kasnija izdanja i prijevodi), neka vrst enciklopedije znanja njegova vremena, upotunjena 1557 djelom *De rerum varietate libri XVII*. Glas, koji je uživao kao liječnik i astrolog, pribavio mu je laskave ponude od nekolicine vladara. G. 1552 odazove se pozivu Johna Hamiltona, nadbiskupa u Saint-Andrewsu u Škotskoj, te tom zgodom proputuje Francusku i Englesku. G. 1559 ponovno ima katedru u Paviji, odakle 1562 prelazi u Bolognu. Posljednje godine života ogorčile su mu tjeskobe bolesne njegove mašte, ali i različne zbiljske obiteljske nesreće. 6. X. 1570 bude uhićen po nalogu inkvizicije. Pošto se odrekao svojih zabuda, bude pušten na slobodu (22. XII.), ali primoran nastaniti se u Rimu (1571) i odreći se svakog naučavanja i izdavanja knjiga.

C-ov je rad neobično velik i raznolik. Prošao je sve znanosti, pa čak i krive (astrologija, metoposkopija, tumačenje snova i t. d.), kojima je jednako vjerovao. Prihvatio je baštinu starog i srednjeg vijeka, ali je ipak tražio za učenjaka pravo kritizirati predaju i suprotstaviti iskustvo autoritetu. Tako se u filozofiji borio protiv aristotelizma, u liječništvu je pristajao uz Hipokrata, jer je ovaj manje apsolutan i više sluša pouke, koje pruža klinika, nego Galijen. Zbog toga je cijenio i Arhimeda kao fizičara i matematičara.

U cjelini je C. više popularizator nego stvaralac, ali ima genijalnih nadahnuća te pridonosi svoj prilog svakoj znanosti. Od svih njegovih knjiga danas se čita samo još njegova autobiografija (*De vita propria liber*, prvo posmrtno izdanje 1643), gdje se ispodvija katkada cinično otvorenosti, premda je opći ton apološki. C. tu pokazuje čitavu neobičnost svoga duha, u kome se patološke težnje očituju pored najviših sposobnosti. Moralnim patnjama suprotstavljao je tjelesne boli, koje je sebi nametao; držao je, da posjeduje moć svrhunaravne spoznaje i neograničeno je vjerovao u otkrivenja, koja je čpao iz svojih snova i t. d. Nastranosti njegova značaja stvorile su već zarana oko njega legendu, koja se javlja još i u nekim novim djelima.

BIBL.: C-ova su djela doživjela brojna izdanja za njegova života, a i nakon njegove smrti. Spon ih je sakupio u 10 svezaka »in folio«: *Opera omnia*, Lyon 1663. Kritično izdanje *De vita propria*, s komentarom i francuskim prijevodom, izdao je J. Dayre u Bibliothèque de l'Institut français de Florence (Pariz 1935).

LIT.: Naudé, *Judicium de Cardano*, 1643 (pretiskano u *Opera omnia*, I.); J. Crossley, *The life and times of C.*, London 1836; H. Morley, *The life of G. C. of Milano, physician*, 2 sv., London 1854; F. Buttrini, *Saggio psicobiografico su G. C.*, Savona 1884; W. G. Waters, J. C., *A biographical study*, 2 sv., London 1898; M. Cantor, *Vorlesungen über Gesch. d. Mathematik*, II., Leipzig 1900; E. Rivari, *La mente di G. C.*, Bologna 1906; *I concetti morali del C.*, Bologna 1914; E. Bertolotti, *I contributi del Tartaglia, del C., del Ferrari... alla teoria algebrica delle equazioni cubiche*, Studi e memorie p. la storia dell'Univ. di Bologna, IX., 1926; J. Dayre, J. C., *esquisse biographique*, Grenoble 1927. J. D.-e.

Glasovito je C-ovo matematičko djelo *Ars magna* ili *Artis magnae sive de regulis algebraicis liber unus*, Nürnberg, 1545 (posvećeno Ossiandru, piscu predgovora u slavnom Kopernikovom djelu *De revolutionibus...*), jer su u njemu prvi put objelodanjeni: t. zv. »Cardanova formula« za rješavanje kubnih jednadžbi i način (našao ga C-ov

učenic L. Ferrari, 1522—1565), kako se rješava opća algebarska jednadžba 4. stupnja. C-ovu formulu je inače prvi našao Scipione del Ferro († 1526) i neovisno o njemu N. Tartaglia (1501—57); C. je zaslužan, što ju je detaljno analizirao (→ Casus irreducibilis!), dokazao i prvi objelodanio (zbog ovoga je nastala vrlo oštra polemika između C. i Tartaglie). Sama C-ova formula za jednadžbu $x^3 + px = q$ glasi (*Ars magna*, cap. XI):

$$x = \sqrt[3]{\sqrt{\frac{1}{4}q^2 + \frac{1}{27}p^3} + \frac{q}{2}} - \sqrt[3]{\sqrt{\frac{1}{4}q^2 + \frac{1}{27}p^3} - \frac{q}{2}}$$

Od drugih matematičkih, odnosno matematičko fizikalnih C-ovih djela spomenut ćemo: *Practica arithmeticae universalis*, 1539, *De subtilitate*, Basel 1550, *De regula Aliza*, 1570, *Opus novum*, Basel 1570, i t. d.

Vješto je baratao s jednadžbama višega stupnja, pa u zametku nalazimo kod njega neke važne principe algebre (Descartesovo pravilo o preznacima, »Regula aurea« za aproksimaciju korijena) i računa vjerojatnosti (zakon velikih brojeva, Petrogradski problem); u kasnije doba priznavao je imaginarne brojeve. U fizici je poznat C-ov način vješanja predmeta (njihalo, teški predmeti na brodovima). D.K.

CARDARELLI, Vincenzo, * Corneto Tarquinia 1. V. 1887, talijanski književnik. Lirski pjesnik i pisac fine i usklađene proze. Kao jedan od glavnih pokretača književnog lista *La ronda* traži od suvremene talijanske književnosti, da se vrati klasicima svojih najizrazitijih pisaca u prošlosti. Njegov je ideal Giacomo Leopardi. Najuspjelije su mu knjige proze: *Viaggi nel tempo* (1920), *Favole e memorie* (1924) i *Il cielo sulle città* (1939). U njegovoj prozi, koja je pjesničkog značaja, često nalazimo oštromu zapažanja, puna moderne istančanosti. Njegov je utjecaj u suvremenoj talijanskoj književnosti znatan.

LIT.: G. De Robertis, *Scrittori del novecento*, Firenca 1940; A. Gariglio, *Letteratura italiana del novecento*, Firenca 1940. O.D.

CARDENAL, Peire, provansalski pjesnik podrijetlom iz Puy-en-Velay, † 1272. Živio je uz Rajmonda VII., tuluškog grofa, a po svojoj prilici boravio je u Španjolskoj i Provansu. Umro je u dubokoj starosti, gotovo stogodišnjak. Sastavio je šezdesetak *sirventèsa* (v.), većinom čudorednog ili političkog sadržaja. On je vrstan satirik društva svoga vremena, jednako nemilosrdan prema ženama i svećenstvu. Ali je njegova usrdna vjera izražena nježno i privlačljivo. Svcukupna djela nisu izašla.

LIT.: C. Vossler, P. C., *ein Satiriker aus dem Zeitalter der Albigenserkriege*, München 1916; C. Fabre, *Etudes sur P. C.*, Annales du Midi, XXI. J. D-e.

CARDEÑAS, grad na Cubi; osnovan 1828. U njegovu je luku pristao 1850 general Narcis de Lopez sa 600 momaka i osvojio C., ali je morao otići, kad se njegovi momci digoše na nj. Ovdje je sjedište samouprave za okružje istog imena. Ima 29.304 stan. (1931). Trguje se šećerom i melasom. N.Ž.

CARDIA → Zeludac.

CARDIFF (tvrđava Didija [Aula?] ili tvrđava na Taffu), veliki lučki grad na ušću rijeke Taff, grofovija Glamorgan, južni Wales, Engleska. C. je još početkom prošlog stoljeća bio malo selo (1801 imao je samo 1870 stan.). Brz napredak i velik značaj zahvaljuje velikom ugljenom bogatstvu bližeg zaleđa. Danas je C. za ugljen najvažnija luka u cijelom svijetu. Iz zaleđa se ugljen dovozi plovnim kanalom i brojnim rudarskim željeznicama. Kako je u Bristolskom zaljevu velika razlika između plime i oseke, luka se sastoji iz velikih basena, koji se mogu zatvarati. Ukupna vodena površina u basenima iznosi 165 ha, 11,5 km izgrađene obale, na kojoj su najmoderniji uređaji za brzi utovar ugljena. Zbog bogatstva na ugljenu razvili su se u C-u metalni veleobrtni i brodogradnja. Dok C. izvozi poglavito ugljen i u manjoj mjeri metalnu robu, u uvozu imaju najveći značaj drvo (za rudnike), žito i životne namirnice.

Razvoj prometa, trgovine i veleobrtna ogleda se na vanjskom izgledu C-a i bogatstvu u javnim ustanovama. Tu ima veoma lijepih i novih arhitektonskih dijelova, a od kulturnih ustanova ima: moderno uređeno sveučilište, visoku tehničku školu i bogate muzeje i galerije. C. ima 223.589 stan. (1931).

Na injestu C-a postojala je već rimska tvrđava, na kojoj su u 12. st. Normani saizidali utvrdu, koja je poslije prelazila u više ruku i pri tome bila pregrađivana. J.R-ć.

CARDIGAN, 1. glavni grad istoimene grofovije i luka na ušću rijeke Teife, na zapadnoj obali Walesa. Ima 3.309 stan. (1931).

2. Grofovija (Cardiganshire) u zapadnom primorju Walesa, oko Cardiganskog zaljeva. Zahvata većinom brežuljkasto i brdovito zemljište (1793 km²), na kome živi 55.184 stan. ili 31 na km² (1931).

CARDIJN (Kardajn), Josip, * Hal kod Bruxellesa 1884, začasni kanonik, začetnik i središnji duhovnik »Kršćanske radničke mladeži«, koja se obično naziva »Zosizam« (Jocisme: Jeunesse Ouvrière Chrétienne). Kao radnički sin predao se već kao bogoslov i mlad svećenik svom dušom radu za radničku mladež. Kao kapelan u Bruxellesu počeo je od 1910 do 1914 skupljati zanemarene mlade radnike i radnice te ih organizirati u malenc radne jedinice. G. 1919 postao je središnji duhovnik belgijskih katoličkih socijalnih ustanova i nastavio svoj rad za radničku mladež. Do 1925 stvorio je po cijeloj Belgiji jaku elitnu jezgru nove organizacije, koja se dotada nazivala »Jeunesse syndicaliste«, a on joj je dao ime »Zosizam«, pod kojim je postala službena organizacija Katoličke akcije i naglo se proširila u Belgiji i ostalim katoličkim zemljama.

Zosizam želi dići radničku mladež gospodarski, prosvjetno, moralno i vjerski. Njegove metode najbolje označuju Cardijnove krilaticе: Utjecati na mladog radnika preko mladog radnika (Parmi eux, par eux et pour eux!), i to konkretno i u neprestanom uskom doticaju sa stvarnim životom mladog radnika (Voir, juger, agir!); sve to djelovanje mora biti prožeto dubokim kršćanskim životom.

LIT.: *Manuel de la J. O. C.*, Bruxelles 1930; R. Kothen, *La J. O. C., Ce qui a été fait en dix ans*, Nouvelle Revue Théologique, 1935; M. Pušić, *Specijalizirani pokreti KA*, Hvar 1936. J. L-a.

CARDUCCI, Giosuè, * Val di Castello (Toscana) 27. VII. 1835, † Bologna 16. II. 1907, talijanski književnik. Djetinjstvo je proveo u toskanskoj primorskoj nizini, naročito u Bolgheri (1839—48), gdje mu je otac Michele boravio kao općinski liječnik, pošto su ga prognali nakon rodoljubnih ustanaka iz 1831 kao člana »karbonarskog« pokreta. Već kao dječak neumorno čita djela talijanskih i latinskih pjesnika i rado zalazi u prirodu. G. 1849 C. se preseli u Firencu, gdje marljivo uči pod vodstvom pijarista Jere-mije Barsottinija; zatim odlazi u Pizu na Visoku školu (Scuola Normale Superiore); tu uređuje *Arpa del popolo*, mjesečni prilog jednoga dnevnika. U lipnju 1856 svršava nauku i postaje doktor književnosti. Te je iste godine nastala zneminita polemika, što ju je s prijateljima G. T. Garganijem, G. Chiari-nijem, C. Targioni-Tozzetijem vodio protiv romantične književnosti, a za odlučniju narodnu svijest. Godinu dana nakon toga C. po-

GIOSUÈ CARDUCCI

učava u jednoj gimnaziji u S. Miniato (poredi njegov prozni sastavak *Le risorse di S. Miniato*), gdje je u tankoj knjižici izdao svoje prve *Rime*. Zatim nekoliko godina uređuje malu zbirku talijanskih klasika *Diamante*; za neke od tih svezaka napisao je izvrsne predgovore. Pošto je kraće vrijeme poučavao u gimnaziji u Pistoi, imenovan je (1860) profesorom talijanske književnosti na sveučilištu u Bologni. To su godine velikih boli i radosti u njegovoj obitelji: 1857 samoubojstvo bratova, 1858 očeva smrt, 1859 vjenčanje s Elvirom Menicucci, s kojom je imao četvoro djece.

Međutim je doživio velike događaje, koji su u Italiji baš tada dozrijevali: rat g. 1859, garibaldinski pothvat tisuće (1860), proglašenje Kraljevine Italije (1861), borba 1866 za oslobođenje mletačkih pokrajina, zauzeće Rima (1870). Još prije zauzeća Rima odigrala su se dva junačka, ali nesretna Garibaldijeva pokušaja, jedan kod Aspromonta (1862), gdje su vođu Garibaldija ranili sami talijanski vojnici, i drugi kod Mentane (1867), gdje su Gari-

baldijeve ćete bile potučene. Tada se gorljivim duhovima, kakav je bio Carducci, činilo, da je taj herojski zanos, koji je talijanski narod doveo do pobjede nad samim sobom, ponešto popustio i da će sada, nakon razdoblja borba, slijediti razdoblje pregovaranja i odstupanja. U himni *A Satana*, umjetnički osrednjoj, C. proglašuje potrebu i ljepotu ljudske slobodne misli protiv svih prepreka na tom putu. U pjesmama, koje je kasnije sabrao u zbirke *Levia Gravia* i *Giambi ed epodi*, ustaje žestinom, kojoj nema ravne u talijanskoj književnosti, protiv svega, što je bilo ili se njemu činilo lažno, kukavno i u suprotnosti s idealima slobode i domovine. U književnom pogledu tim pjesmama svog neposrednog i borbenog odnosa prema stvarnosti C. veoma smiono prekida književne tradicije talijanske, čak i u samom pjesničkom jeziku. Čitanje Hugoa i kasnije Heinea, kao i drugih stranih pjesnika, nije ostalo bez posljedica u Carduccijevu stvaranju ovoga razdoblja.

Ali postepeno u C. dozrijeva njegov politički nazor. Nekadašnji revolucionarac, republikanac, pristaša Mazzinija i Garibaldijska, sve se više približava stvarnosti monarhističke Italije. Dok je još u lipnju 1878 odbio jednu visoku počast, u studenom prihvaća ponudu, da ga predstave kraljici Margheriti, kojoj će malo zatim posvetiti jednu od svojih znamenitih oda (*Alla Regina d'Italia*). G. 1886 izjavio je, da je monarhija »zakonit čuvar narodnog suvereniteta«. Ma da je opći razvojni pravac Carduccijeve političke misli jasan, bilo je kod njega i kolebanja, koje zapravo nije važno, jer je njegov rodoljubni osjećaj bio uvijek nepromijenjen, uvijek spreman na borbu i obranu, a u cilju, da pokaže putove budućnosti.

Sličan je i njegov književno-umjetnički razvoj. Onaj se politički zanos, koji predstavlja, kao ne jedinu, a ono svakako najznačajniju crtu Carduccijeva duhovnog lika, malo pomalo sve više udaljuje od dnevnih događaja, da se vine do uzvišenog razmatranja vječnih povijesnih vrednota iz dalje i bliže prošlosti: Rim, sredovječne Komune, Renesansa, Narodni Preporod. Istančanost ukusa, zrelost njegovih osjećajnih snaga, koje su se razvijale u bolima i borbama i obnavljale u živom ljubavnom žaru, što ga je od 1871 kroz nekoliko godina gojio prema mladoj gospođi Caterini Pivi Cristofori (Lini iz zbirke *Primavere elleniche*, Lidiji iz zbirke *Odi barbaramente*), davali su njegovoj umjetnosti značaj muzevne vedrine i ravnoteže, čak i u časovima klonulosti, boli i ogorčene borbe.

C-a su smatrali tipičnim domoljubnim pjesnikom Italije i klasikom. Baš radi toga i stoga, što kod njega nisu nalazili neke duhovne motive novih pjesničkih naraštaja s kraja 19. st., pjesnici ga nisu više smatrali živom i djelotvornom snagom, već predstavnikom preživjelog pjesničkog ukusa; ali narod je prema njemu gojio neograničeno i iskreno divljenje i zahvalnost. Od 1890 bio je senator; velike povijesne ode, koje je kroz više godina objavljivao na obljeticu zauzeća Rima (20. rujna), očekivali su kao važne narodne događaje. G. 1899 paralizala mu onesposobi desnu ruku, a kad se proširila na čitavu desnu stranu tijela, morao je 1904 napustiti sveučilišna predavanja. Tada je dobio počasnu mirovinu, kao nekoć i Manzoni, a 1906, pred smrt, podijeljena mu je Nobelova nagrada.

Kritičar i prozni pisac. U poučavanju je C. bio velik i strog učitelj. Nikada nije žalio truda oko obogaćivanja svog znanja. Dokazi njegova kritičarskog i znanstvenog rada jesu na pr. izdanja djela A. Poliziana (*Le stanze, Orfeo e le Rime*, Firenca 1863), M. Frescobaldija (*Rime*, Pistoia 1866), Petrarke (*Rime*, djelomično obnovljene 1876, a u cijelosti 1899 u Firenci uz suradnju njegova ljubimca učenika Severina Ferrari), kao i izdanje *Cantilene e ballate, strambotti e madrigali dei secoli XIII e XIV* (Pisa 1871). U tim izdanjima bogatstvo znanja i ukus nadomještaju nedostatak pouzdane filološke metode. Kao kritičar buhvatilo je širokim potezima raznolika područja talijanske književnosti. I danas imaju svoju vrijednost njegove studije o Pariniju, Leopardiju, Ariostu, Tassu, kao i predavanja o Danteu, Petrarki, Boccacciu i dr. Carduccijeva kritika nema misaonog jedinstva, ali je bogata oštroumnom intuicijom duže dotičnog književnika i njegova vremena; nenadmašiva je pak u obnavljanju atmosfere, u kojoj se rađaju pjesnička djela. Uostalom, i njegovu kritiku treba promatrati kao djelo umjetnika, koji se lako gane pred nekim prizorom u prirodi, jednako kao i pred nekom pojavom u ljudskom životu, pred nekom

povijesnom epizodom, nad nekim stranama tuđe knjige. On je uvijek jednak: uvijek energičan, odlučan čuvar čovječje slobode i dostojanstva, nagao i žestok žigosač podlosti. Ta svojstva predstavljaju granicu vedrog kritičara i povjesničara, ali od njih potječe toplina Carduccijeve proze. Ona je snažna, oštra, bogata naglim obratima; u njoj se može uvijek zamijetiti prikrivena polemička nakana (C. je vodio brojne polemike, katkada i neumjerene); ponekad je toliko uzdignuta nad običnim načinom izlaganja, da bi prešla u pretjeranost, kad se ne bi i u pogreškama i u protuslovlju osjetila snažna čistoća uvjerenja. Carduccijeva proza spada među najbolje u povijesti talijanske književnosti.

Pjesnik. Carduccijeva poezija rađa se kao otpor protiv mlohavosti drugog vala romantizma u Italiji, naročito protiv osjećajne apstraktnosti i stilske površnosti Aleardija, kojima suprotstavlja snagu osjećaja i stila. Suvremena se kritika ne zadovoljava tradicionalnim prikazivanjem Carduccijska kao »pjesnika povijesti« ili »domovine«, već ona ističe i neke strane u pjesnikovu liku, koje nisu tako očite, ali su ne manje važne. I ako je koji kritičar pretjerao učinivši Carduccijska parnasovcem ili čak dekadentom, ipak je neosporno, da u Carduccijsku ima prilično jakih parnasovskih odraza i da je povezan donekle sa suvremenim talijanskim i evropskim strujanjima. *Primavere elleniche*, na pr., ne bi se mogle objasniti bez pozadine francuskih parnasovaca; *Idillio maremmano* je preteča one poezije, koja je dala svoje najbolje u prvim desetljećima 20. stoljeća i koju su u Italiji nazivali »*crepuscolare*« (sutonska).

Ali sigurno je, da pjesnički motivi, koji daleko prevladavaju kod Carduccijska, nisu oni, koje je on sam označio kao »individualne elegije«, kao »odraz beskorisne ljubavi«. Prva »barbarska« oda *Sull'Adda* potječe iz 1873; »barbarska« je zato, što — prijavljujući uz pokušaje iz 15. i nadasve iz 17. st. — pokušava oživjeti grčko-latinsku metriku, ali ne ritam, koji su Greci i Rimljani osjećali u svojim pjesmama, već onaj drugi, što ga »barbarski« čitaoci, koji su izgubili osjećaj za kvantitetu, nalaze u antičkim metrima, te ih čitaju po gramatičkim naglascima riječi. Teško je poreći, da u velikim Carduccijskim odama, bile one barbarske ili ne, težina obrazovanosti često guši poeziju; ali je teško poreći i to, da ponajčešće pjesnika ne privlači suha povijesna zgoda ili aluzija, koja odaje veliko znanje, već ga zanima epski smisao života, koji te epizode uznose i na koji se odnose te aluzije.

BIBL.: Sam je C. sredio izdanje svojih djela u 20 svezaka (Bologna 1889—1909; zadnji su svesci posmrtni). Danas postoji narodno izdanje u 30 svezaka, bogato neizdatim sastavcima (Bologna 1935—40). Upravu je u tisku izdanje njegovih pisama u 20 svezaka (Bologna od 1938 dalje). U jednoj su knjizi gotovo sve *Poesie* (Bologna). Ima i zbirka *Prose* (Bologna). *Antologia Carducciana*, 9. izd., Bologna 1940.

LIT.: G. Chiarini, *Memorie della vita di G. C.*, 2. izd., Firenca 1907; A. Jeanroy, *G. C., l'homme et le poète*, Pariz 1911; G. Papini, *L'uomo C.*, Bologna 1918; B. Croce, *G. C.*, 2. izd., Bari 1920; Isti, u *La Critica*, XXXIX., 1941; I. Petrini, *Poesia e poetica carducciana*, Rim 1927; A. Galletti, *L'opera di G. C.*, Bologna 1929; M. Saponaro, *G. C.*, Milan 1940; za ikonografiju je važno djelo *Albo carducciano*, Bologna 1908, U. B.

G. Carducci i Hrvati. C-jeva su djela imala odjeka u svjetskoj književnosti od osamdesetih godina prošlog stoljeća, osobito, otkad je, pred smrt, dobio Nobelovu nagradu (1906). Kod nas su najprije upoznali C-a na jadranskim obalama, gdje se brzo osjetio njegov utjecaj i radi plamenih rodoljubnih osjećaja, koji su odgovarali također hrvatskim oslobodilačkim težnjama. Uskoro su i Hrvati počeli pisati o njemu i prevoditi njegove pjesme, a kod nekih se hrvatskih književnika opaža rano i ne mali njegov utjecaj.

Već 1884 u dubrovačkom Slovincu izlazila prva hrvatska rasprava, posvećena C-u, od Marka Cara; pet godina kasnije ondašnji najozbiljniji naš kritičar Jakša Čedomil piše o C-u s osobitim razumijevanjem i simpatijom (*Talijansko pjesništvo u drugoj polovini našega vijeka*, Vienac 1889). O C-jevu pjesništvu pišu i drugi pohvalno, na pr. u »Vieuc« Dinko Politeo, u Glasniku Matice dalmatinske (1902) neki C. D., u Hrvatskom Kolu (1932) Vladimir Nazor. Najopsežniji je i iscrpan prikaz pjesnika C-a od Ante Petravića u Hrvatskoj smotri 1907 (pretiskan u Novim studijama i portretima, Osijek 1910), koji je kasnije objavio još jedan sintetičan članak o C-u (*Život i rad* 1932). O C-u u vezi s Hrvatima pišu Mato Lisićar (Savremeni 1907) i V. Nazor (*Kobna lađa ili Carducci; D'Annunzio i Hrvati* u knjizi *Eseji i članci I.*, Zagreb 1942). U svim tim kritikama nema baš originalnih pogleda; one su informativne naravi. Najsamostaliji je u rasuđivanju Jakša Čedomil, koji dobro pozna i ondašnju C-jevu ulogu u razvoju talijanske misli.

Hrvati su upoznali C-a osobito preko brojnih i dobrih prijevoda, većinom u metru originala. Prvi je hrvatski prijevod izašao 1884 u Slovincu; to je pjesma *Alla Regina d'Italia* od Marka Cara. Zatim se nižu drugi u različitim časopisima, osobito od devedesetih godina pa

CARICA PAPAYA
(Vegetationsbilder)

soka, služi kao lijek. U Indiji uzimaju sok ove biljke kao lijek protiv kožnih bolesti.

CARICIN → Stalingrad.

CARIC → Strijež.

CARIĆ, 1. Jakov, * Svirče na Hvaru 25. III. 1881, književnik. Kao srednjoškolski profesor služio je u Splitu, Zadru, Dubrovniku i Zagrebu; umirovljen je 1932. Suradivao je pjesmama u Pučkoj Prosvjeti, Danici, Novom Beharu, Narodnoj Svijesti, Hrvatskoj Reviji. Posebno je objavio zbirke pjesama *Kosovke*, Dubrovnik 1913; *Tužna knjiga*, Dubrovnik 1931; a zadnjih godina većinom pjeva u čakavskom narječju rodnoga kraja. G. 1913 tiskao je raspravu *Hrvati i Srbi* (Dubrovnik 1913); dijalektološko-akcenatska rasprava *Nešta o hrvatskom akcentu* izišla mu je u Programu hrv. zadarske gimnazije (1907/8), a književna rasprava *Preradović-Kranjčević* u Programu dubrovačke gimnazije (1911).

2. Juraj, * Svirče na Hvaru 5. I. 1854, † Jelsa na Hvaru 5. IV. 1927, književnik i pisac stručnih djela za nautičke škole. Svršivši nižu gimnaziju i dva razreda nautike u Splitu plovio je kao poručnik dvije godine, i ovo putovanje dalo mu je građu za glavno djelo. Nastavio je višu nautiku u Rijeci, pa u Trstu, a na politehnici u Grazu učio je matematiku i fiziku. Bio je nastavnikom nautičke škole u Bakru i Dubrovniku, a upravitelj u Kotoru; umirovljen je na početku svjetskog rata. Poslije rata bio je u Splitu izvjestitelj za srednje i stručne škole, zatim nadzornik pomorskih akademija. Glavno mu je djelo *Slike iz pomorskog života* (Zagreb 1884, 1885; Sarajevo 1925), u kojemu je u nas prvi put prikazan najvećim dijelom život naših mornara na pučini. Građa je proširena razmatranjem psihologije mornara, političko-kulturnim podatcima o zemljama, kojima krstare, popularnim izlaganjem znanstvenih teorija iz meteorologije i oceanografije, ponajviše u obliku razgovora. Romanom *Obitelj kapetana Opovića* (Zagreb 1895) pružio je opis narodne borbe na Hvaru protiv autonomstva i sliku naših brodova na jedra pred slomom. Roman *Krvna osveta u Boki Kotorskoj* (Split 1918) ispričan je živo i jezički bogato, ali se u njemu pisac ograničio na etnografsku dokumentaciju i ilustraciju krvne osvete. Kao nautički stručnjak započeo je prvi pisati hrvatski o toj znanosti te je objavio više djela: *Elementi matematičke geografije* (Rijeka 1888), *Nautika* (Bakar 1890) i više rasprava. Dopunio je Vodopićevu *Mariju Konavoku*, tiskao je knjigu *Kristof Kolombo i otkriće Amerike* (Zagreb 1892), a na talijanskom jeziku *Del poeta raguseo M. Vetranić* (Program nautičke škole u Dubrovniku 1895).

LIT.: A. Petravić, Četvrtje studije i portreti, 1923; A. Wenzelides, Predgovor »Slikama« (1925); V. Zaninović (Život i rad, 1927). V. B. Z.

CARIES → Zub, bolesti.

CARIGNANO gradić u Piemontu, na Padu, južno od Turina (6.639 stan.), stari Epusum. Isprva posjed biskupa u Turinu, od 1218 središte plodne okolice žita, konoplje i dr.; gaji se i stočarstvo, a zastupane su i neke grane velebortra (šibice, predionice vune, sirarstvo). A. M. S.

CARIGRAD (tur. Istanbul, grč. Κωνσταντινούπολις, le-vantinski Cospoli, perz.-arap. Der-i-Seadet »vrata sreće«)

nalazi se na južnom izlazu Bospora i na Mramornom moru, na presjecištu prometnih putova s Balkanskog poluotoka u Malu Aziju i iz Sredozemnog u Crno more. Leži na brežuljcima (simbolično na sedam brežuljaka kao i Rim), koji se na sjeveru sastoje od devonskih škriljavaca, a na jugu od terciarnih vapnenaca. Jezgra se grada nalazi oko Zlatnog Roga (tur. Haliç). Ovaj nije drugo do preplavljeno ušće doline, dug 7 km, širok do 800 m, a dubok do 40 m. Na sjevernom kraju utječu u nj dvije rječice, t. zv. Evropske slatke vode.

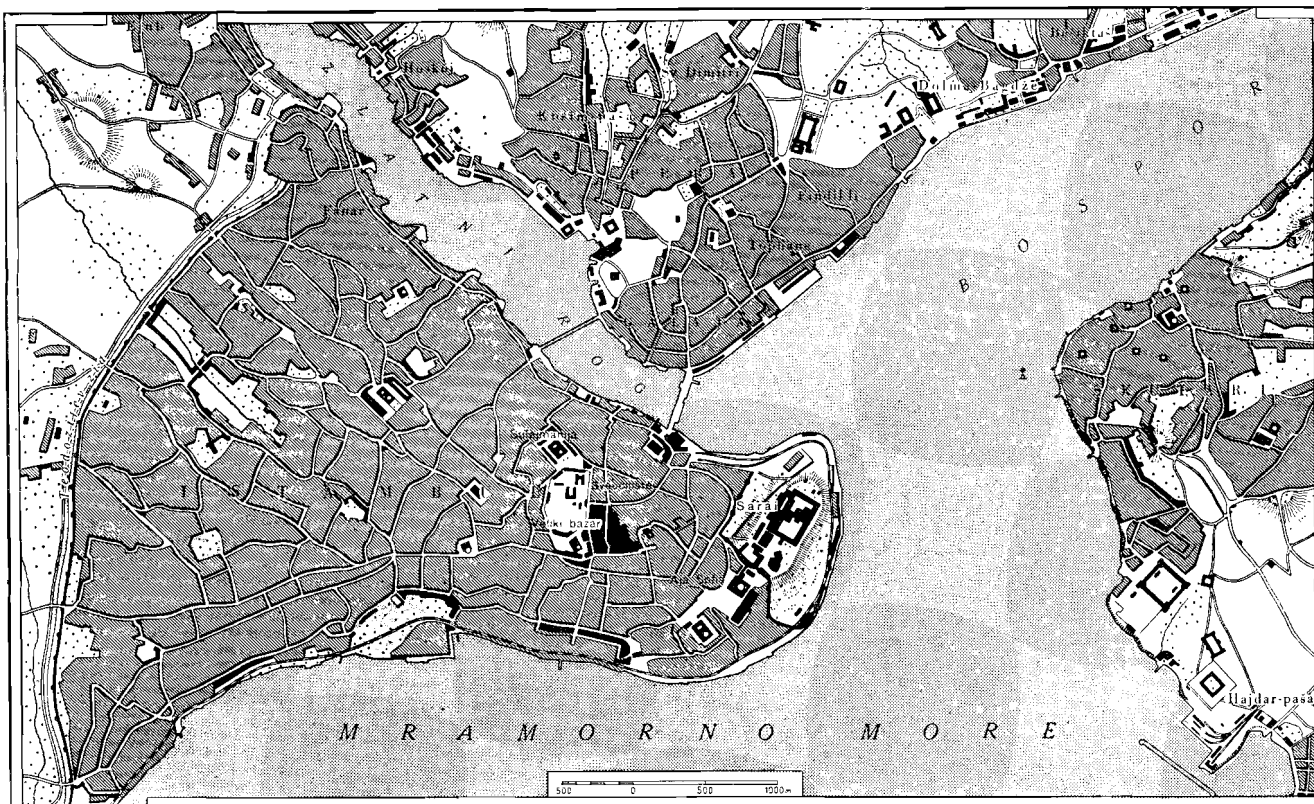
Klima. Značajka su carigradske klime česte i znatne promjene temperature, i to prema tome, duše li hladni vjetar sa sjevernoga ili topli vjetar s južnoga kvadranta. Veli se, da »Carigrad ima dvije klime: onu sjevernoga i onu južnoga vjetrova«. Srednja temperatura u siječnju iznosi 5,2° C, u kolovozu 23,6°, a godišnja 15,8° C. Godišnja količina oborina iznosi 733 mm, a od toga padne najviše zimi (122 mm).

Dijelovi grada. Na poluotoku između Zlatnoga Roga i Mramornoga mora, koji ima oblik trokuta, nalazi se glavni dio grada, Istanbul u užem smislu. On je orijentiran prema Zlatnom Rogu, pa Mramornom moru, tako reći, okrece leđa. Istanbul je uglavnom orientalnoga karaktera s vijugavim i uskim ulicama i bazarima, kuće su većinom drvene, pa su u njemu često haračili požari. Ima unutar grada napola porušenih ulica i obrađenih polja. Na SZ uz Zlatni Rog nalazi se grčka četvrt Fanar (Fener) s kamenim zgradama bogatih Grka, i tu je sijelo grčkoga patrijarha. Sama je patrijaršijska crkva beznačajna građevina, iznutra bogato ukrašena. Na zapadnoj, kopnenoj strani ograničen je grad Teodozijevim zidom, a izvan njega je predgrađe Ejub (Eyüp). S onu stranu Zlatnoga Roga, preko kojega vode dva mosta, nalaze se t. zv. franačke četvrti, Galata i Pera (Beyoglu). Galata je lučka četvrt, sjedište velike trgovine, banaka i parobrodarskih agencija. Pera ima izgled evropskoga velegrada s više nebodera. Ovdje stanuju pretežno Evropljani, a tu se nalazila i većina poslanstava evropskih vlasti. Sjeverno od Galate i Pere nalazi se zloglasno grčko predgrađe St. Dimitri, Kasim-paša (Kasimpaša) sa zapovjedništvom ratne mornarice i arsenalom, te židovska četvrt Hasköj (Hasköy). Uz Bospor se redaju predgrađa Tophane, Findikli (Findikli), Dolma-Bagdže (Dolma Bagçe), Beşiktaş (Beşiktaş), Ortaköj (Ortaköy), Kuru-Cesme (Kuru-Cesme), Arnautköj (Arnautköy) i Rumilihisar (Rumili Hisari). Na azijskoj se strani nalaze Usküdar, veliko tursko naselje s mnogo zelenih površina, Hajdar-paša (Haydarpaša) s monumentalnim kolodvorom, glavom maloazijskih željeznica, i Kadiköj (Kadiköy).

Stanovništvo. Prije svjetskoga rata imao je C. 1,125.000 stan. Pošto je prestao biti prijestolnica, pao je u broju stanovnika te danas broji 700.000, od toga u Istanbulu 262.000, u Galati i Peri 287.000, a u Usküdaru 125.000. Ima 478.000 Turaka, 90.000 Grka, 45.000 Armenaca, 47.000 Židova. Od Evropljana ima najviše Talijana, no Francuzi vrše najjači kulturni utjecaj. Po vjeri je 448.000 muslimana, 99.000 pravoslavnih, 53.000 armeno-gregorijanaca, 47.000 izraeličana i 23.000 katolika (latinskoga, grčkoga i armenskoga obreda).

Važnije građevine. Na rtu carigradskoga poluotoka nalazio se antiki Bizant, a kasnije palače Konstantina i Justinijana. Danas je tu niz palača Topkapu Saraj (Topkapu Saray), gdje su sultani stanovali do sredine 19. st. U neposrednoj se blizini nalazi Aja Sofia (Ayia Sofija), najsajjnija građevina bizantske umjetnosti, sagrađena za Justinijana 532—537, a od 1453 glavna carigradska mošeja. Na JZ nalazi se na istaknutom položaju mošeja Ahmeda I., građena 1608—1614, a na SZ Visoka porta (Bab i Ali), nekoć sijelo velikoga vezira državnoga vijeća i ministarstva vanjskih i unutrašnjih poslova. Strance osobito privlači Velika čaršija s bezistanom i cijelim labirintom ulica. Pored nje je palača Seraskerat sa 60 m visokim tornjem, nekoć ministarstvo vojske, a danas sveučilište. Iz najboljega perioda turskoga graditeljstva potječe mošeja Sulejmanija (Süleymaniye). Na obali Bospora nalaze se nove carske palače Dolma-Bagdže i Jildiz Saraj (Yıldiz Saray), rezidencije posljednjih sultana.

Kulturne i znanstvene ustanove. Carigradske sveučilište osnovano po francuskom uzoru 1863. Osim njega postoje visoke škole za medicinu, veterinu, agronomiju, tehniku, trgovinu, upravu i umjetnost. Ima više inozemnih kolegija, a Grci i Armenci imaju razvijeno svoje školstvo. Od muzeja je najpoznatiji antiki muzej, nadalje muzej otomanske umjetnosti, muzej staroga orijenta i vojnički muzej.

POLOZAJNI NACRT CARIGRADA

Vjerske ustanove. C. je sjedište grčkoga ekumenskog i armensko-gregorijanskog patrijarhe. Katoličku crkvu predstavlja apostolski delegat, a uz njega su ordinariji biskup armenskoga obreda i apost. vikar grčkoga obreda. Do 1928 nalazio se u C. sjedinjeni armenski patrijarh (danas u Beyroutu), dok carigradski patrijarh latinskoga obreda nije rezidencijalan nego samo titularan. U C. ima oko 700 mošeja, 230 derviških tekija, oko 170 kršćanskih crkava i 40 sinagoga.

Privredni život. C. ide među najvažnije sredozemne luke, iako mu je važnost iza svjetskoga rata pala. G. 1913 imao je lučki promet od 17,4 milijuna reg. t., a posljednjih godina kreće se oko 12 milijuna. Zlatni Rog je jedna od najboljih prirodnih luka svijeta. Velik je tranzitni promet. Većeg veleobrta nema.

Grad se opskrbljuje vodom iz Belgradske šume, a vodovod potječe još iz bizantskih vremena. G. 1912 dobio je električno svjetlo, a 1913—14 električnu cestovnu željeznicu i brzoglas.

LIT.: R. Blanchard, *Asie occidentale* u Vidal la Blache-Gallois, *Géographie universelle*, VIII., Pariz 1929; K. Baedeker, *Konstantinopel und Kleinasien*, Leipzig s. a.; F. Courdoglou, *La Turquie économique*, Anvers 1928. Z. D-i.

Kolonija Hrvata u C., najstarija i najveća u Turskoj, potječe iz druge polovice prošloga stoljeća, a bila je sve do devedesetih godina glavno uporište hrvatskih pomoraca, koji su prolazili kroz Bospor. U početku su se iseljenici bavili pomorstvom, bili su kapetani, časnici i piloti u pristaništu, zatim su se zanimali trgovinom, posredničkim radnjama, a u zadnje su doba najviše stručni radnici. Zauzimali su mnogim javnim turskim poduzećima i stranim velikim trgovinama i bankama, osobito u pomorskim poduzećima, istaknuta mjesta kao upravitelji, činovnici, svlasci, jer dobro poznaju jezike. U C. ima oko 6—7 tisuća Hrvata.

Ova hrvatska naseobina istakla se dugim nizom godina u brodograditeljstvu. G. 1875 je brodograditelj Korčulanin Oliva gradio lađe turskim sultanima. Poznate su naše mještarske-banke, trgovine suknom, komptorski biro. Naše se iseljeničtvo u Turskoj, a naročito u Carigradu, nacionalno održalo uprkos velike društvene asimilacije. M. B.

Povijest. Najstarije naselje na mjestu današnjega Carigrada bio je *Bizant* (grč. *Βυζάντιον*), koji je prema priči osnovao heroj Bizant (*Βύζας*) i dao mu svoje ime.

B. su osnovali iseljenici jednoga dorskoga grada (kasniji izvori kažu, da je to bila Megara), što se očito vidi po dijalektu grada. Jednako se ne zna točno, kada je osnovan. Svakako je to bilo oko sredine 7. st. pr. Kr.

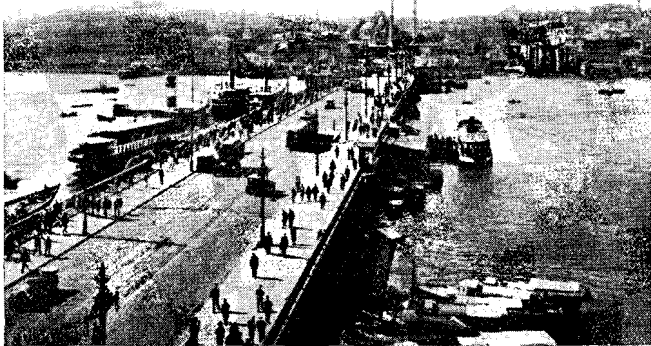
Radi dobrih luka, i jer je tu bio prolaz u Crno more, grad se brzo razvio. U prvo doba zadavali su gradu velike brige susjedni Tračani, koje je mamila plodnost toga kraja.

Prigodom svoje vojne na Skite 513 prešao je perzijski kralj Darije Bospor u blizini B-a. Tada je B., kao i ostali maloazijski gradovi, došao pod perzijsku vlast, jer i Herodot (IV, 138) kaže, da su se među brodovima, koji su plovili prema Dunavu, nalazili i bizantski pod Aristonom. Poput ostalih helenskih gradova na Bosporu i na Propontidi nije se ni B. istaknuo vjernošću prema perzijskom osvajaču, možda je, štoviše, sudjelovao kod razaranja mosta preko Bospora, jer u Herod. IV, 143 i d. i V, 26 i d. čitamo, da je B. podložio Megabazov nasljednik Otan.

Za vrijeme jonskoga ustanka 500 zaposjeli su B. Jonjani. U bitki kod otoka Lade ne spominju se brodovi B-a. Histijer se kasnije zaputio u B., da hvata brodove, koji su dolazili iz Ponta. Kad je jonski ustanak bio skršen, pobjegli su stanovnici B-a zajedno s Kalhedoncima iz straha pred Perzijancima i osnovali u Pontu koloniju Mesembriju. Sam B. bio je popaljen (Herod. VI, 33).

Perzijanci su ubrzo spoznali važnost B-a kao uporišta svoje vlasti u tim krajevima. Nakon poraza kod Plateje 479 poveo je perzijski vojskovođa svoju vojsku preko B-a u Aziju (Herod. IX, 89). Premda se poslije bitke kod Mikale 479 činilo, da Spartanci više ne kane ratovati s Perzijancima, ipak su Grci pod vodstvom Spartanca Pauzanije 478 osvojili veći dio Kipra i B. Tom zgodom pao je u ruke Grka znatan broj perzijskog plemstva, a među njima i neki članovi kraljevske porodice. U B-u je Pauzanija zapodio izdajničke pregovore s Perzijancima. Premda su ga efori pozvali, da se vrati u Spartu, nije htio ostaviti B. Vodstvo u ratu s Perzijancima bilo je tada predano Atenjanima, i to Aristidu. Atenjani su konačno Pauzaniju u B-u podsjetili, i on je, čini se, prije svršetka opsade odande pobjegao.

God. 477 osnovan je delsko-atički savez sa svrhom, da oslobodi maloazijske Grke od perzijskoga gospodstva. Saveznici su se obvezali davati ratne lađe i momčad ili mje-

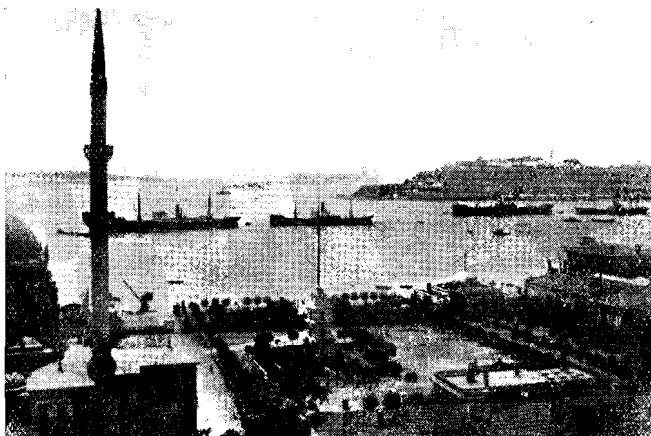
CARIGRAD, Galatski most

sto toga plaćati prinos u novcu (*φόρος*). Saveznička blagajna bila je na Delu. Tomu savezu pristupio je i B. Koliko se B. u to vrijeme već bio pridigao, vidi se po tom, što je od 340 talenata, koliko je isprva iznosio prinos svih saveznika, g. 450 na B. otpalo 15 talenata (CIA I, 230).

God. 440 došlo je do pobune na otoku Samu. Stanovnici otoka pristanu uz Perzijance. Tomu pokretu pridruži se iz nepoznatih uzroka i B. Kratko vrijeme iza pokorenja Sama bio je 439 pokoren i B.

Za vrijeme peloponeskog rata 431—404 stajao je B. na strani Atene. God. 416 sudjelovao je B. u zajednici s Kalhedonom u okrutnoj vojni protiv Bitinije. Iza nesretne vojne na Siciliji B. je ljeti 411 otpao od Atene. Da se posvema spriječi dovoz žita u Atenu, povećana je bila po nalogu spartanskoga kralja Agisa posada u B-u pod Klearhom, koji je bio proksen u B-u. God. 409 udarili su Atenjani na Kalhedon i B. Alkibijad podsjedne B., koji je branio Klearh. Neki građani, prisiljeni gladu, otvore s koptene strane vrata Atenjanima, i tako dođe do krvave bitke. Grad se predao, kada je Alkibijad obećao, da će poštediti građane. Kada je Lisandar u bitki kod Egospotama potukao Atenjane, zauzeo je i B. i postavio ondje harmosta. Kako je međutim grad stradao od unutrašnjih zadjevica i napadaja Tračana, zatražili su stanovnici stratega iz Sparte. God. 403 poslan im je za stratega Klearh, koji je doskora uveo strahovladu, te su ga i sami Spartanci morali javno napasti.

Nakon nesretne bitke kod Kunakse 401 poveo je Ksenofont 10.000 Grka uz obalu Crnoga mora i došao s njima 400 u B., gdje je tada bio harmost Kleandar. Grci su se htjeli nastaniti u B-u, no poradi lukavog i neiskrenog držanja spartanskoga nauarha Anaksibija umalo da nije došlo do pljačkanja grada. Samo govoru Ksenofontovu treba zahvaliti, da nije do toga došlo. Konac spartanskoj vlasti u B-u učinio je Trazibul. B. je i nakon Antalkidina mira 386 ostao na strani Atene i s njome još prije osnutka drugoga atenskoga pomorskoga saveza (378/7) sklopio poseban ugovor.

CARIGRAD, Pogled iz seraja

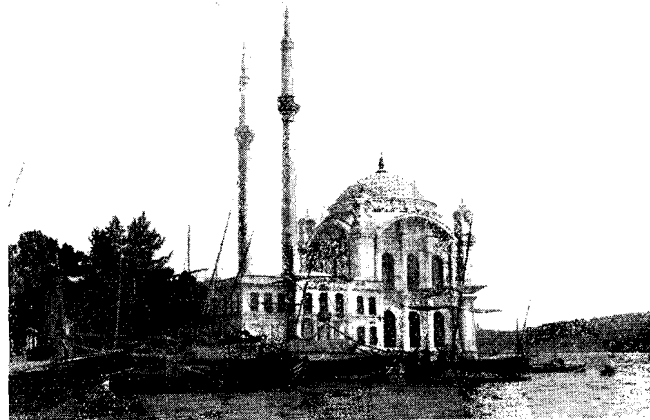
God. 357 došlo je do otpada saveznika od Atenjana. U tom savezničkom ratu Atenjani podsjednu B., ali bez uspjeha, i moradoše sklopiti mir. Atena prizna nezavisnost saveznika 355. B. proširi svoju vlast na susjedni Kalhedon i Selibriju.

Makedonski kralj Filip spoznao je važnost B-a i htio ga se dočepati. Demostenu pođe za rukom, te ljeti 341 sklopi savez B-a s Atenom. God. 341/40 udari Filip najprije na Perint, a kad ondje nije uspio, pođe na B. i podsjedne ga. Atenjani, a i drugi neki Grci priteknu B-u u pomoć. Opsada ne uspije. Konac opsade pada vjerojatno u proljeće 339.

B. je i za vrijeme Aleksandra Velikog bio autonomna država. I borbe dijadoha zadavale su B-u malo jada. U to doba bile su se pred gradom dvije pomorske bitke.

Jedna četa Gala opustošila je 278 zemlju i nametnula gradu danak od 80 talenata. B. se našao u neprilici. Tražio je novaca iz čitave Grčke i bio prisiljen povisiti carinu za brodove, koji su plovili iz Ponta. Dotada se tražila desetina. — Od 262 do 258 opsjedao je B. Antioh II. Sirski. B-u je poslao pomoć Ptolemej Filadelf, kojemu su Bizantijci kasnije podigli hram.

Povišenje carine bilo je povodom ratu, što ga je 220/19 počeo Rod protiv B-a. Na strani Roda bio je Pruzija, kralj bitinijski, koji je bio kivan na B. radi prijateljavanja s Atalom I. Pergamskim. Saveznici B-a bili su Ahej, Atal I. i Pruzijin ujak Tibet. Taj je međutim umro, a Aheja su predobili Rođani. Pruzija je jako pritisnuo grad, i napokon je posredovanjem keltskoga kralja Kauara došlo do

CARIGRAD, Ortaköjska džamija

mira, u kojem su se Bizantijci odrekli carine i zato dobili natrag izgubljene krajeve.

U ratovima protiv Filipa V. Makedonskoga, Antioha Sirkoga i Perzeja, sina Filipa V., stajao je B. na strani Rimljana.

God. 146 sklopljen je savez s Rimom, koji je konačno bio uređen valjda tek za Pompeja. U ratu protiv Andronika, u I. i III. ratu protiv Mitridata i u ratu protiv gusara B. je izvršio dužnosti, na koje ga je vezao savez.

Kasnije su u gradu nastale nesuglasice. Jedan dio protjeranih građana zatražio je pomoć pučkoga tribuna Klodija. Taj je izradio, da ih je Katon imao 58 uvesti natrag u grad. God. 57 i 56 grad je mnogo trpio od pljačkanja i nasilja Pizona, koji je bio prokonzul u Makedoniji, te je i sam Ciceron nastupio protiv njega. U ratu između Cezara i Pompeja bilo je u Pompejevoj mornarici bizantskih lada.

I u carsko doba često su rimske vojske prelazile preko B-a. God. 18 pos. Kr. posjetio je B. Germanik. Car Klaudije je na pet godina oprostio danak, Hadrijan je navodno izgradio vodovod. Koncem 2. st. pos. Kr. u gradu je radi ribolova, carina i plodnosti zemlje bilo veliko blagostanje. Sam je grad bio dobro utvrđen, te su prema nekoj legendi i sami Atenjani jednom ondje pohranili svoje blago. Za borbe careva Pescenija Nigera i Septimija Severa pristane B. uz Pescenija. Vojska Severova podsjedne u zimi 193/4 B. Opsada je trajala gotovo 3 godine. Nakon predaje bili su činovnici i vojnici poubijani, a gradske zidine razorene. Međutim se Sever, čini se, brzo pokajao radi svoje okrutnosti i opet uspostavio sva prava B-a te ga uresio brojnim javnim zgradama.

Za vladanja Severa i njegova sina Karakale grad se zvao Antonija (*Ἀντωνία*) ili Antoninija (*Ἀντωννία*). Za cara

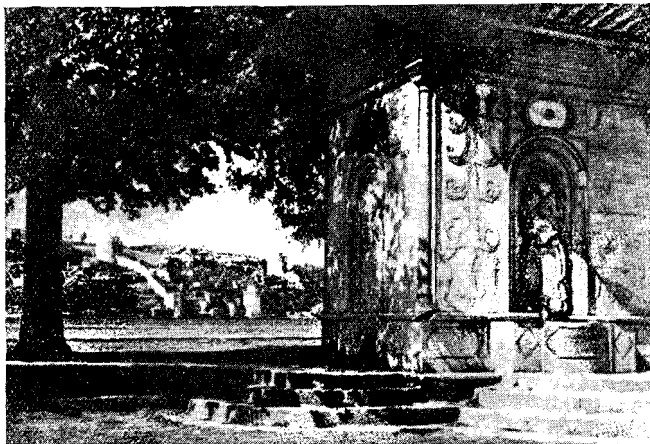

Galijena B. je mnogo stradao od vojničke bune. Kada je Dioklecijan podijelio državu, postao je Perint, a ne B., glavni grad provincije Evrope. U borbi s Licinijem zauzeo je Maksimin zimi 312/3 B. Nakon pada Maksiminova pripao je B. Liciniju. Kada je Konstantin 323 kod Adrianopola potukao Licinija, pobjegao je ovaj u B. Konačno je Konstantin ušao u B. i odlučio onamo prenijeti svoju prijestolnicu.

11. V. 330 bio je B. pod imenom Konstantinopolis (*κωνσταντινούπολις*) podignut na prijestolnicu rimskoga carstva.

LIT.: J. W. Kubitschek u PWR, III.

Z. D.

CARIGRAD, Stari zdenac, u pozadini utvrde Rumelihisara na Bosporu

Bizantinci su najčešće nazivali svoju prijestolnicu jednostavno »grad« (*πόλις*) ili »carski grad« (*βασιλική πόλις*); otuda je došlo ime Carigrad, kao i tursko ime Istanbul, što je upravo grčki dijalektički (dorski) izraz *ἑς τὰς πόλιν* — »u grad«.

C. se smatrao za »Novi Rim«, koji je imao naslijediti i zamijeniti staru rimsku prijestolnicu na Tiberu. Ova idejna povezanost s rimskom prošalošću našla je vanjskog izraza u tome, što se pri izgrađivanju C. u svemu polazilo od gradskog plana starog Rima, tako da je i C. smješten na 7 brežuljaka i podijeljen na 14 kotara. C. je dobio svoj senat, kao i sve ostale prijestolničke državne ustanove, a ujedno su mu dodijeljeni i svi oni privilegiji, koje je uživao narod u Rimu, što je znatno pridonijelo brzom porastu broja njegova stanovništva. Svoju novu prijestolnicu Konstantin je bogato iskitio, a isto su činili poslije i njegovi nasljednici. Podignute su mnoge javne zgrade, u prvom redu veliki i raskošni carski dvor. Povećan je i hipodrom (trkalište, circus) malog Bizantija, koji je u carigradskom životu igrao izvanredno veliku ulogu. Iz sviju krajeva carstva preneseni su u C. najslavniji spomenici antikne umjetnosti, da krase prijestolničke građevine i trgove. Ujedno je započelo zidanje mnogobrojnih crkva. Za razliku od Rima C. je od početka imao posve kršćanski karakter. Iza starih gradskih zidova malog Bizantija podignuti su novi veći bedemi. Međutim, i ovi su se bedemi doskora pokazali tijesni, te su za Teodozija II. (408—450) sagrađeni novi, i to mnogo duži, a ujedno i mnogo jači zidovi, tako da se gradski teritorij ponovno znatno proširio. Već u ovo doba C. je nadmašio Rim nesamo značenjem, nego i brojem stanovništva, a u 6. st. imao je više od pol milijuna stanovnika. Dok je Rim opadao, nova je prijestolnica neprestano rasla, a usporredno s time povećavao se i njen ugled i značenje. Poslije Konstantina Velikog najviše je pridonio sjaju C-a car Justinijan I. (527—565) svojim mnogobrojnim veličanstvenim građevinama. Za njega je sagrađena i najčuvanija bizantska crkva, velika saborna crkva sv. Sofije, koja je zamijenila skromniju crkvu sv. Sofije iz 4. st., izgorjelu za vrijeme čuvene carigradske bune 532. Kasniji bizantski carevi nastavili su s izgrađivanjem i uljepšavanjem C. dižući nove crkve i svjetovne zgrade te nove umjetničke spomenike.

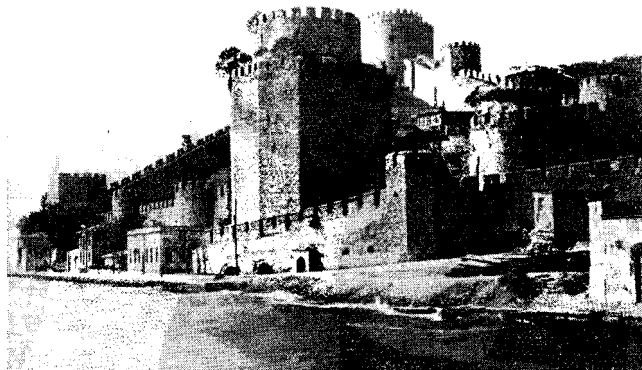
Malo ima gradova, koji su u svjetskoj povijesti imali tako važnu ulogu kao C. Kao sjedište bizantskih careva i upravno središte imperija C. je postao političko središte Bizantskog carstva i kroz 1000 godina vršio najveći utjecaj na politički razvitak ne samo Bizanta nego i svih okolnih zemalja. Uskoro je C. postao i prvi crkveni centar istočne

polovine kršćanskog svijeta (→ Carigradska patrijaršija). U kulturnom pogledu C. je bio središte sredovječnog svijeta, a naročito je velik bio njegov utjecaj na razvitak južnih i istočnih Slavena. Kulturnoj je ulozu C. udario temelj sam Konstantin Veliki, a za Teodozija II. osnovano je 425 u C. sveučilište, na kome je predavalo 30 profesora. Kasnije, poslije propasti ovog sveučilišta, car Heraklije (610—641) osnovao je u C. t. zv. sabornu školu, a kad je ovu zatvorio ikonoborac Lav III., stvorio je Cezar Barda oko 860 novu visoku školu na Magnavarskom dvoru, koja je mnogo pridonijela kulturnom procvatu Bizanta. Napokon, za Konstantina IX. Monomaha, osnovano je 1045 u C. novo sveučilište, koje se sastojalo od filozofskog i pravnog fakulteta, i na kome su predavali najveći učenjaci onog doba, kao filozof Mihajlo Psel i pravnik Ivan Ksifilin.

Zahvaljujući svom geografskom položaju C. je nadzirao promet između Evrope i Azije kao i između Mediterana i Crnog mora. Stoga je C. bio jedno od najvažnijih prometnih i trgovačkih središta i nesumnjivo je igrao prvu ulogu u svjetskoj trgovini sve do 11. st., kada su ga počele postepeno potiskivati talijanske pomorske republike (Mlcci, a zatim i Genova). Vojnu jačinu C. sačinjavali su njegovi silni bedemi, a prije svega njegov izvanredan strateški položaj, jer mu se moglo prići kopnom samo s jedne strane, a s mora samo kroz dva morskā tjesnaca (Dardanele i Bospor). Stoga je C., i kraj čestih neprijateljskih napada, ostajao kroz vjekove neodoljiv i izdržao i najjače opsade, kao što su opsade Perzijanaca i Avara (626), Arapa (674—678 i 717—718), Bugara (813, 913 i 924), Rusa (860, 907 i 941), Pečenega i Seldžuka (1090—91). Tek su 1204 u četvrtom križarskom ratu križari i Mlečići uspjeli zauzeti C. Tada je stvoreno Latinsko carstvo u C. Križari su opljačkali bizantsku prijestolnicu, njeno vjekovima nagomilavano blago i slavni umjetnički spomenici velikim su dijelom uništeni ili preneseni u zapadne zemlje. Međutim su 1261 Bizantijci ponovno zavladaali nad C. Premda od nekadašnjeg njegova sjaja nije bilo mnogo ostalo, ipak je C. još duže vrijeme, usprkos dubokog opadanja bizantske države, zadržao svoje značenje kao svjetski kulturni centar. Napokon ga je 1453 osvojio osmanlijski sultan Muhamed II. Time je Bizantsko carstvo prestalo, a C. je postao prijestolnica Osmanlijskog carstva.

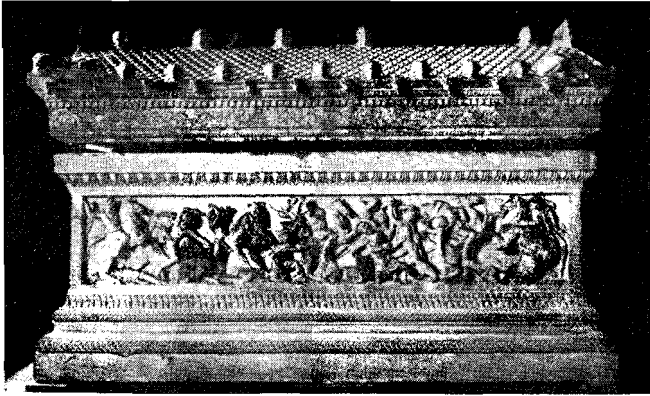
G. O.

Pod turskom vlasti C. je do 1922 bio prijestolnica sultana, koji je od 1517 imao i čast kalifa, vjerskog poglavara muslimana. Kako je sultanov dvor bio središte goleme, centralistički upravljane države, prozvala se ka-

CARIGRAD, Rumelihisar na Bosporu

snije po njemu i vlada, osobito ured za vanjske poslove, perzijskom riječju Bab-i-ali, t. j. Visoka Porta. Na dvoru se zbog prisutnosti janjičara i dostojanstvenika, koji su bili rodом iz hrvatskih krajeva, raširio u 16. st. hrvatski jezik, a postojala je ondje i posebna »slavenska kancelarija«. Grcima je osvajač isprva prepustio zapadni dio grada oko crkve sv. Apostola, a zatim predgrađe Fanar, po kome se carigradski Grci nazivaju Fanarioti. Stare su građevine s vremenom gotovo sasvim propale, a mnoge džamije, palače i bazari dali su C-u (turski Stambul ili Istambul) izrazito istočnjačko obilježje. Uske ulice s visokim drvenim kućama često je harao požar, osobito 1714, 1755 i 1808. U dobanagloga propadanja carstva u 19. st. C. je postao poprište teških događaja. Ustanak Grka 1821 uzbudio je carigradsku svjetinu toliko, da je uz ostale objesila i samog

CARIGRAD, T. zv. Aleksandrov sarkofag

patrijarha. Ukinuće janjičarske vojske 1826 dovelo je do žestokih uličnih borbi, ali je baš uništenje prostranih nastambi za janjičare omogućilo izgradnju modernog C-a.

Predgrađa Galata i Pera na Zlatnom Rogu sačuvala su naprotiv svoje kršćansko obilježje; u njima su se nalazile kolonije talijanskih trgovaca, ponajviše Mlečana, a u Peri su boravili od 16. st. i poslanici evropskih država. Poslije požara 1870 razvila se Pera u velegrad evropskog izgleda.

Za I. balkanskog rata 1912—13 zaprijetili su C-u Bugari, a na kraju svjetskog rata zaposjela su ga 1918 savezničke čete (do 1923). Već 1920 izgubio je C. političko prvenstvo u korist Ankare; kad je 1922 ukinut sultanat, a 1924 i kalifat, C. je 1926 proglašen drugim glavnim gradom republike Turske. J. Š-k.

CARIGRADSKA PATRIJARŠIJA → Pravoslavna crkva — Bizantska kultura.

CARIGRADSKI DRUM, najvažnija dijagonalna prometna linija Balkanskog poluotoka, vodi od Beograda do Carigrada, uglavnom dolinama Morave, Nišave i Marice. Najteži je dio između Niša i Pazardžika, gdje put izbjegava Nišavske sutjeske i prelazi preko razvodnica između Nišave i Iskera, te Iskera i Marice, dostižući kod posljednje najvišu točku (840 m). Budući da spaja jugoistočnu Evropu i Prednju Aziju, bio je važan već u prethistorijsko doba, pa onda u rimsko-bizantsko doba (via militaris). Njime su prolazili Goti, Avari, Slaveni i križari. U tursko doba bio je glavni strateški put za sve pohode na zapad (carski drum). Putovalo se normalno 20—32 dana, a kuriri 5 dana. Gradnjom željeznice postao je opet prometnom linijom prvoga reda.

LIT.: C. Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, Prag 1877. Z. D-i.

CARILLON (franc. »ugodena zvona«) naziva se: 1. niz dobro ugodjenih manjih zvona, u koja se udara s pomoću mehanizma ure u napjevima (u Nizozemskoj i Belgiji, a u novije vrijeme i u Engleskoj); 2. orkestralni instrument s kovnim štapićima (njem. Glockenspiel). B. Š.

CARINA (koblica), dio velikog zvijezda Argo Navis, koje se nalazi na južnoj polutci neba, a nevidljivo je u našim krajevima. Od zvijezda Argo Navis u našim se krajevima vidi samo nekoliko zvijezda dijela Puppis (Krma), nisko na jugu ispod zvijezda Canis Major. Glavna je zvijezda u zvijezdu Carina Canopus, koja je manje sjajna od Siriusa, ali u našim krajevima nije vidljiva. A. Ob.

CARINATAE → Grebenke.

CARINE. Riječ »carina« spominje se prvi put u ispravama 13. st., no bez sumnje je mnogo starija. Postala je od riječi »car«. To je po samom postanku državna daća cesareva, carva ili kraljeva, a ubirala se od robe, što se na drugo mjesto prevozila i tržila. I ako nema pouzdanih dokaza, može se pretpostaviti, da su Hrvati zvali »carinom« već one daće, koje su u primorskim gradovima ubirali bizantski carevi, a poslije ih prepuštali hrvatskim vladarima kao mirovni danak. Uz riječ »carina« dolazi u isto vrijeme i gotovo u istom značenju i naziv »trgovina« (od »trg«, što u našem narodu znači u to vrijeme robu, a ne mjesto, gdje se roba prodaje). Introitus portus (i tributum) iz kraljevskih listina 12. st. zvao se u narodu trgovinom. Od Arpadovića ubirao se od strane robe trideseti dio vrijednosti (lat. tricesima). Taj naziv dolazi prvi put u kraljevskim listinama 13. st., a po mađarskom »harminc« (trideset) naš je narod zvao harmicom. Pod imenom »armicium« dolazi već potkraj 14. st. tridesetnica u domaćim latinskim ispravama. Naziv tricesima ostao je kod nas kao službeni zakonski naziv za carinu sve do druge polovice 19. st.

U dalmatinskim statutima često se daća na trgovačku robu naziva »duana« i t. d., a znači u prvom redu skladište za uvezenu robu, zatim carinu i trgovinu. Riječ je tamna postanja, a dolazi u srednjolatinском i u svim romanskim jezicima (na pr. franc. douane, tal. dogana, španj. i portugal. aduana). Riječ izvode iz grčkog, iz talijanskog »doge«

(dužd), a kako najprije dolazi kod onih naroda, koji su bili u živom dodiru s Arapima, to je veoma rašireno mišljenje, da je riječ arapskog porijekla. Kod Arapa »al-duuan, al-duvan« znači trgovačku knjigu.

Njemački je izraz za carinu »Zolle«, riječ je preko njemačkog ušla i u poljski »ćlow«. Dolazi od latinske riječi »telonum«, ili bolje, od njene pučke forme »tolonum«. Riječ je poznata već u 3. i 4. st., a vjerojatno je grčkog porijekla.

Engleski je naziv za carinu »customs«. Dolazi od latinske riječi »consuetudo« preko sredovječnoga oblika »coustume«. Sve te riječi, kao uostalom riječ custom u modernom engleskom jeziku, znače »običaj«, dakle carinske pristojbe, koje su se ubirale na osnovu običaja, kako je to uostalom bilo i kod nas još mnogo stoljeća poslije našeg doseljenja.

Riječ »dumruk«, koja se upotrebljavala za carinu u našim krajevima pod Turskom, dolazi od turske riječi »gümruk«, koja je postala od novogrčke riječi *κομμερξ*, ova opet od latinskog »commercium«. J. A. R.

Carine su vrsta državnog poreza, koji se ubire kod prelaza robe preko carinske granice, koja se redovito, ali ne uvijek, poklapa s državnom granicom. U povijesnom razvoju nisu c. imale uvijek to značenje. U starom i srednjem vijeku, pa i kasnije, to su u mnogim zemljama do nedavne prošlosti bile daće, koje su se ubirale na određenim mjestima unutar iste države, pa i višeput kod prometa istom robom u istoj zemlji (unutarnje c.), a osim toga c. su imale često značaj pristojbe, t. j. ubirale su se kao neka protučinidba za neku činidbu države ili kojeg drugog javnog tijela (maltarine, lučke takse, takse za upotrebu ceste, mosta, rijeke ili kao odšteta za osiguranje pratnje robe). Ubiranje c. pridržano je kao regalno pravo državi, odnosno vladaru. No u srednjem je vijeku to pravo, osobito u Njemačkoj, prešlo na različite teritorijalne gospodare i gradove. Najdulje su se unutarne c. održale u Braziliji, Turskoj i Kini (u potonjoj t. zv. likin carine do 1. I. 1931). C. u današnjem smislu kao državne daće, koje se ubiru isključivo na državnim granicama, izgradili su pretežno merkantilisti u 17. i 18. stoljeću, jer su carinu smatrali najvažnijim sredstvom za ostvarenje svojih ekonomsko-političkih ciljeva: stvaranje što veće gospodarske nevisnosti od inozemstva i što većih aktiva u robnom prometu s inozemstvom. Kroz 19. st. pod uplivom nauke gospodarskog liberalizma ide razvoj u smjeru obaranja visokih carina. Ipak se, osobito u državama kontinentalne Evrope, javljaju katkad visoke c. na žito i druge poljodjelske proizvode zato, da se zaštiti poljodjelstvo Evrope od sve jačeg pritiska prekomorske utakmice.

Po smjeru kretanja robnog prometa razlikujemo uvozne, izvozne i provodne carine, po namjeni zaštitne i fiskalne, a po tipu trajne i povremene. Izvozne se c. danas sve više napuštaju. Ubirale su se uglavnom zato, da se neke sirovine sačuvaju za preradu i potrošnju u vlastitoj zemlji. Provodne su c. svagdje napuštene od prilike u polovici 19. st., jer se uvidjelo, da su gospodarski štetne, dok je razvoj željezničkog prometa pokazao, da svaka država ima koristi, ako se promet robe što više vrši preko njezinog područja. To se stanje očituje u međunarodnom ugovoru, sklopljenom u Barceloni 24. IV. 1921 o priznavanju slobode za provod robe. Svrha je današnjih carina dvojaka: one su važno sredstvo gospodarske politike (zaštitne carine), a ujedno važan izvor državnih prihoda (fiskalne carine). U praksi je višeput teško odrediti granicu između zaštitne i fiskalne c. i dati točnu definiciju zaštitne c. Klasičan su primjer fiskalnih carina umjerene c. na uvoz takvih proizvoda, koji se uvoze u zemlju jedino radi izravne potrošnje, a ne izrađuju se u dotičnoj zemlji (carine na kavu, čaj, mirodije, duhan). Takve carine djeluju međutim kao prave trošarine, i može im se prigovoriti kao svim trošarinama na živež, da posve nejednako opterećuju imućnog i siromašnog potrošača. Fiskalni je učinak takvih carina vezan na primjerenost opterećenja. Ako je c. previsoka, pogoduje kriomčarenju, čime se eventualno u velikoj mjeri smanjuje njezin fiskalni učinak. — Zaštitne su carine one, kojima je cilj zaštititi koji domaći veleobrt protiv jače utakmice isto- vrnog inozemnog proizvoda ili osigurati neke sirovine za preradu u zemlji. Zaštitna carina ima biti tolika, da izjednači razliku u proizvodnim troškovima domaćeg i stranog proizvoda. U praksi se ta razlika, dašto, vrlo često ne da točno utvrditi, jer su proizvodni troškovi unutar iste zemlje za istu robu promjenljivi. Međutim mogu i prave fiskalne c. neizravno djelovati kao zaštitne, što se dosta često dešava danas, kad se gospodarski proizvodi i potrebe sve više diferenciraju, te sve više djeluje načelo supstitucije. Tako primjerice može umjerena fiskalna carina na rižu povećati sisanje žitarica u zemlji, koja ne proizvodi rižu, a carina na uvoz južnog voća može pospješivati domaće voćarstvo.

C. se u novije vrijeme propisuju u nekom sustavnom redu, tarifi, koja sadržava sve proizvode, sabrane u skupine. Tarifa je rijetko jedinstvena; obično je radi sklapanja trgovinskih ugovora dvostruka: opća i ugovorna ili maksimalna i minimalna. Razlika je između te dvije vrste tarife zakonodavne prirode. Maksimalna i minimalna tarifa utvrđuju se unaprijed zakonom tako, da se i trgovinskim ugovorima propisani okvir tarife ne može u pravilu mijenjati, dok se ugovorna tarifa stvara i izmjenjuje sklapanjem trgovinskih ugovora. Carinska tarifa može imati i više od dva stupca. To je slučaj kod preferencijalnih carina, koje se većinom ugovaraju između matice zemlje i njezinih kolonija, a i u drugim slučajevima. Dvostupačna carinska tarifa odgovara načelu najvećeg povlašćenja, dok preferencijalne carine imaju svrhu ograničiti primjenu klauzule najvećeg povlašćenja, t. j. ide se za tim, da se neke carinske pogodnosti primjenjuju isključivo u prometu između dvije ugovorne zemlje, dok se ostale države ne mogu koristiti odnosnom povlasticom, iako su s odnosnom zemljom u ugovornom odnosu. Dešava se isto tako, da se trgovinskim ugovorom predvide carinske stavke, koje su između maksimalne i minimalne tarife, ili stavke, koje su niže od minimalne stavke. To su onda diferencijalne carine, t. j. takve, koje su više od maksimalne ili niže od minimalne tarife, a ugovaraju se u korist ili na štetu samo jedne države.

Posebna je vrsta carina, koja se danas rijetko javlja, doplatka na zastavu (surtaxe de pavillon), t. j. povišene stavke na robu, koja se uvozi stranim brodovima. Te su carine vršile veliku ulogu u vijeku merkantilizma (Cromwell, Colbert). Surtaxes d'entrepôts posebne su povišene stavke na robu, koja se ne uvozi izravno iz zemlje proizvođačke nego posredovanjem koje treće države. Posve su iznimni slučajevi, da se propisuje snižena carina za uvoz robe morskim putem. To je bilo općenito predviđeno u bivšoj austro-ugarskoj monarhiji (a djelomično za kameni ugljen i koks u bivšoj Jugoslaviji). Svrha je takve mjere unapređivanje domaćeg morskog brodarstva i prometa preko domaćih luka.

Među povremene carine idu antidumping carina (suzbijanje stranog dumpinga), valutne carine (kod velikog pada vrijednosti vlastite valute) i retorzivne carine, t. j. carine više od maksimalne tarife, koje se ubiru za uzvrat za nepovoljno i šikanozno postupanje s vlastitim izvozom u nekoj drugoj državi (carinski rat). U slučaju carinskog rata primjenjuje se i potpuna zabrana uvoza iz neke zemlje ili izvoza u dotičnu zemlju ili se uvode prohibitive carine, t. j. carine, koje nadmašuju vrijednost robe tako, da u pravilu djeluju kao zabrana uvoza, odnosno izvoza. Među povremene carine spadaju donekle i t. zv. odgojne c., t. j. zaštitne c., koje se po unaprijed utvrđenoj osnovi imaju ubirati samo kroz neko razdoblje, a zatim se imaju ukinuti ili prikladno sniziti.

Po načinu ubiranja carine su ili po vrijednosti (ad valorem) ili specifične (po težini, komadu ili obujmu robe). Potonji način ubiranja prevladava, jer je mnogo jednostavniji, samo ima slabu stranu, što većinom iznos opterećenja pada s porastom vrijednosti robe (to se najviše opaža kod tekstila). C. ad valorem (sistem Sjedinjenih država Sjeverne Amerike) imaju tu prednost, da omogućuju razmjerno opterećenje robe po vrijednosti i da se lako prilagođuju kretanju cijena na tržištu, no slaba im je strana, što iziskuju rad velikog broja vještaka za procjenjivanje prave vrijednosti robe, što je u praksi skopčano s vrlo mnogo poteškoća. Međutim danas i jedan i drugi način ubiranja postaje sve zamreniji zbog golemog napretka tehnike, sve veće diferencijacije proizvoda te golemih razlika u trgovačkom nazivlju (nomenklaturi).

Zbog politike zaštite, koja se od početka ovoga vijeka sve više provodi u cijelom svijetu, nastoji svaka država, da joj se carinske granice poklapaju s političkim, što se međutim ne može uvijek postići radi gospodarske povezanosti određenih graničnih područja. Tako nastaju slobodne luke i slobodne zone (na pr. Hamburg i Bremen do 1888) kao dijelovi vlastitog državnog područja, koji su izvan carinske granice (carinski isključak), ili se opet dio stranog državnog područja priključuje vlastitom carinskom području (carinski priključak). U oba se slučaja redovito radi ili o tom, da se gospodarski usko povezano granično područje, koje je presječeno političkom granicom, sačuva od gospodarskog propadanja, ili da se unaprijedi trgovina preko neke luke ili pograničnog gospodarskog središta.

Uzdruž carinske granice postoji pogranična carinska zona do 15 km širine, za koju redovito vrijede posebni propisi za promet robom (sitni granični promet, promet dvovlasnika) i za suzbijanje kriomčarenja. Katkad se sklapaju posebni sporazumi za uzajamno potpomaganje oko suzbijanja kriomčarenja u pograničnom pojasu dviju susjednih država (carinski kartel).

U carinama i carinskoj politici sadržano je gospodarsko-političko vrhovništvo svake države. U eri gospodarskog liberalizma tokom 19. st. prevladavala je težnja za stvaranjem što većih gospodarski jedinstvenih područja, dok je opadanje liberalizma izazvalo nove struje, koje istodobno žele ostvariti velike gospodarske prostore sa što većom autarkijom i izmijeniti značenje svjetske trgovine za pojedine gospodarske prostore i kontinente; ujedno se traži, da sve sirovine svijeta budu što lakše pristupačne preradbi u svim državama. Tokom 19. st. ostvaruju se u dosta velikom opsegu carinski savezi, po kojima dvije ili više država čine zajedničko carinsko područje te se time odriču svojeg individualnog ekonomsko-političkog vrhovništva. Rezultat je svakog carinskog saveza stvaranje velikog unutarnjeg tržišta sa slobodnim prometom robe unutar toga područja, zatim odabiranje sjedišta različitih veleobrti prema tomu, gdje postoje najpovoljniji preduvjeti, i konačno jedinstvenost cijele ekonomske politike. Ondje, gdje ne postoje preduvjeti za ostvarenje tih rezultata, carinski se savez ne može trajno održati. Klasičan je primjer carinskog saveza, koji je bio važan preteča političkog sjedinjenja cijelog njemačkog naroda, Njemački carinski savez (Zollverein), koji je osnovan g. 1828 pod vodstvom Prusije, a koji je zatim postepeno izgrađivan te bio gospodarska podloga za obnovu jedinstvenog njemačkog carstva g. 1871. Značajno je međutim, da je sve do g. 1867 taj savez mogao stvarati odluke samo jednoglasno, a tek počevši od te godine stvarane su odluke većinom glasova, no tako, da su neke države južne Njemačke u određenim slučajevima imale pravo veta. Slično značenje, dašto u mnogo manjem opsegu, imao je carinski savez južne Afrike od g. 1903, Kanade od g. 1857 i Australije od g. 1901, i oni su bili prethodnici političkog ujedinjenja dotičnih zemalja. Carinski savezi, koji se nisu mogli trajno održati zbog raznoznosti ekonomsko-političkih i političkih interesa, bili su austro-ugarski (do g. 1918) i švedsko-norveški savez (1874 do 1905). Posebno mjesto u stvaranju carinskih unija i sličnih sklopova zauzima nastojanje Velike Britanije oko stvaranja jednog posebnog imperijalnog gospodarskog područja, zasnovanog na sustavu preferencijala i uže gospodarsko-političke suradnje između matice zemlje i svih dominiona i kolonija. Temelj je tom nastojanju udario britanski ministar kolonija Joseph Chamberlain (1895—1903), a došlo je do nekog stvarnog izražaja u zaključcima imperijalne konferencije, održane u Ottawi g. 1932.

Carinske unije u prednjem smislu ne postoje ondje, gdje se male države uklapaju u carinsko područje koje susjedne veće ili velike države. To možemo nazvati carinskom inkorporacijom (Monaco s Francuskom, Liechtenstein sa Švicarskom, Luxemburg od 1921 do 1940 s Belgijom).

Novi protekcionizam posljednjih desetljeća potaknuo je u mnogim zemljama nove rasprave o mjerama za olakšanje robnog prometa između pojedinih država, jer se opazilo, da je carinska zaštita gotovo u svim zemljama pojačana i da otud nastaju smetnje i za one zemlje, koje misle da zaštitnom politikom unaprijediti gospodarske interese vlastite zemlje. U razdoblju između g. 1913 i g. 1929 porastao je prosjek carinskog opterećenja u pojedinim zemljama ovako: u Španjolskoj od 24,5% na 58,9%, u Sjedinjenim Državama od 28,5% na 43,2%, u Njemačkoj od 8,8% na 14,2%, u Italiji od 8,5% na 18,1%, u Vel. Britaniji od 0% na 7,9%, u bivšoj Jugoslaviji (Srbiji) od 18% na 22,8%. Razumljivo je stoga nastojanje različitih krugova oko toga, da se carinska zaštita u svim državama snizi. Tim se pitanjem osobito bavila svjetska gospodarska konferencija, održana u Ženevi g. 1927 na poticaj Lige naroda. Tom je prilikom zaključena konvencija o ukidanju zabrana uvoza i izvoza, koja međutim u praksi nije dala znatnih rezultata. Zatim su opet pod vodstvom Lige naroda održane tokom g. 1930 i 1931 tri konferencije sa svrhom, da se zaključi međunarodna konvencija o carinskom primirju. Tom bi se konvencijom imale sve države potpisnice obvezati, da kroz određeno vrijeme ne će povisiti carinu. Napokon je Liga naroda uspedo s nastojanjem mnogih stručnjaka osnovala poseban odbor za izradbu jedinstvene sheme ca-

rinske tarife. Ni u pogledu ostvarenja carinskog primirja ni u pogledu sheme jedinstvene carinske tarife nije međutim došlo do praktičkih rezultata. U vezi s tim treba zabilježiti nastojanja panveropskog pokreta (Coudenhove-Calergi), koji predviđa stvaranje pet velikih gospodarskih sklopova u cijelom svijetu (kontinentalna Evropa, Britanski imperij, Panamerika, Sovjetska Rusija i istočnoazijski sklop). Osim toga su neki stručnjaci predložili stvaranje djelomičnih carinskih saveza. Tu bi zajedničko carinsko područje obuhvatalo samo određene vrste robe. Takvi savezi imali bi olakšati gospodarsko-političke odnose u svjetskom gospodarstvu i ostvariti bar donekle one prednosti, što ih pružaju opći carinski savezi, koji se u sadašnje vrijeme ne mogu ostvariti (prijedlog Austrijanca Herberta Böhma iz g. 1926). No i te misli imaju zasada samo teoretsko značenje i malo izgleda za uspjeh, jer je njihova provedba odviše zamršena.

Sustav, po kojem se danas sastavljaju carinske tarife, oslanja se redovito na jedno od slijedeća tri načela: 1. po homogenosti sirovina, 2. po homogenosti proizvodnje ili 3. po homogenosti upotrebe. U praksi se nijedna od tih značajka razredbe ne može isključivo primijeniti. Većinom je sustav proveden po načelu homogenosti sirovina. No i tu postoje teškoće, jer višeput isto gospodarsko dobro služi i kao sirovina i kao polusirovine ili istodobno kao potrošno dobro i kao sirovina. Sve opsežnije razgranjavanje proizvodnje i tehnologije dovelo je od toga, da se sustav carinske tarife sve više raščlanjuje. Ženevski prijedlog stručnjaka za izradbu jedinstvene carinske tarife predviđa više od 1300 stavaka, dok carinska tarifa USA sadržava više od 21.000 stavaka i podstavaka. U novije vrijeme kušaju u nekim zemljama (na pr. u Sjed. Državama) sastaviti t. zv. znanstvenu carinsku tarifu, u kojoj treba doći do skladnog izražaja objektivnost organa carinske uprave i stručno znanje interesenata. Zadatak idealan, ali jedva ostvarljiv. Postupak oko carinjenja temelji se na pretpostavci, da se roba, čim prijeđe carinsku granicu, nalazi pod carinskim zatvorom sve dotle, dok ne bude ocarinjena. Sama roba jamči državi za naplatu carine. Carinjenje se vrši u pravilu na temelju posebne prijave (deklaracije), koju podnosi ili vlasnik robe, odnosno njegov opunomoćnik, ili profesionalni deklarant (carinski posrednik). Primjena carinske tarife u svakoj je državi strogo centralizirana, jer je bezuvjetno potrebno s gospodarsko-političkih razloga, da se svagdje na istu robu primijeni ista carina. Za olakšanje postupka osnovale su mnoge države posebne informativne urede, koji izdaju službene svjedodžbe o ispravnom carinjenju na temelju predočenih uzoraka. Takav je ured prva osnovala Njemačka g. 1898. Carine se u pravilu moraju odmah platiti u gotovom. U nekim državama može se carina platiti posebnim carinskim čekovima, koje izdaje emisiona banka svojim komitentima u žiro-računu. Inače se carine kreditiraju jedino u vezi s uvozom ili izvozom robe na doradu (Veredelungsverkehr, admission temporaire). Radi se o tom, da država odobrava u cijelosti ili djelomice povrat uvozne carine na sirovine kod izvoza gotove robe, izrađene u zemlji od tih sirovina (drawback). Svrha je tim mjerama unapređivanje preradbe tuđih sirovina u vlastitoj zemlji i izvoza završnih proizvoda, izrađenih na taj način.

LIT.: J. Gruntzel, *System der Handelspolitik*, Beč 1928; W. Gerloff, *Finanz- und Zollpolitik des Deutschen Reiches*, Jena 1913; F. E. G. Gregory, *Tariffs, A Study in method*, London 1921; A. Cutrera, *Principi di Diritto e Politica Doganale*, Milan 1927; J. W. Taussig, *Tariff History of the United States*, 7. izd. New York 1923; M. A. Todorovits, *Einheitliche Zollgebiete*, München 1908; E. Hentos, *Europäischer Zollverein und mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft*, Berlin 1925; J. Marchal, *Union douanière et organisation européenne*, Pariz 1929; E. Grossmann, *Europäische Zollunion*, Berlin 1926; A. von Metlekovits, *Die Zollpolitik der österreichisch-ungarischen Monarchie und des deutschen Reiches*, Leipzig 1891; L. Pasvolksi, *Economic Nationalism of the Danubian States*, New York 1928; M. Weber, *Der deutsche Zollverein, Geschichte seiner Entstehung und Entwicklung*, 2. izd. Leipzig 1871; M. Todorović, *Međunarodna trgovinska politika*, Beograd 1922; S. Sečerov, *Izveštaj o međunarodnoj ekonomskoj konferenciji u Zenevi od 4.—27. V. 1927*, Beograd 1927; M. M. Kosić, *Savremeni ekonomskopolitički pravci, osobito u srednjoj Evropi*, Novisad 1929; Đ. Račić, *Međunarodna politika i problemi svjetskog gospodarstva*, Zagreb 1931; R. Fuks, *Novo smjernice trgovinske politike*, Zagreb 1933; S. Obradović, *Trgovinski ugovori s najvećim povlašćenjem*, Beograd 1933. V. L.

Povijest carina u hrvatskim krajevima. Rimski carinski sustav bio je dobro razvijen; naši su se krajevi tada nalazili u ilirskom carinskom području, koje je obuhvaćalo rimske pokrajine Dalmaciju, Panoniju, Daciju i obje Mezije. Na carinskoj granici nalazile su se postaje (sta-

tiones); saobraćaj s barbarima bio je dopušten samo na tim postajama. Carina (portorium) plaćala se od sve uvezene robe, a iznosila je na ilirskom području 2 i ½% od vrijednosti robe. Jedno vrijeme ubirala se samo na državnoj međi — prema barbarima, — no ubirala se u kasnijem razvoju rimskog carstva i između pojedinih carinskih područja. U prvo carsko vrijeme davala se u zakup, no kasnije je ubirahu carski robovi pod nadzorom carinskog prokuratora. C. se, koliko nije bila izričito namijenjena u neku svrhu, slala pokrajinskim blagajnama. Carinski bi prihodi služili za plaćanja vojničkih potreba, višak bi se slao u Rim. Padom rimske države nestalo je čvrsto organiziranih carinskih područja, no kako su se u to vrijeme različite ustanove i stoljećima zadržavale, to se vrlo vjerojatno portorij naplaćivao u pojedinim mjestima i dalje.

U rimskim pomorskim pristaništima ubirala se također c., a i različite druge pristojbe. Sudeći već po samom izrazu portorium — pristanišina, lučka pristojba — c. se ponajprije ubirala kod dolaska brodova u luke, tek poslije i na kopnenim međama. Taj sustav lučkih pristojba sačuvao se i u dalmatinskim gradovima kroz stoljeća; bizantski carevi dali su čvrste pravne temelje carinama, koje kasnije dijelom prihvatiše i Turci od Bizantinaca. U trogirskoj diplomu, kojom je ugarski kralj Koloman potvrdio Trogiranima stare zakone i običaje, određuje kralj, kako će se dijeliti pristojbe, koje je ubirala carinarnica u trogirskoj luci, dakle u prvom redu c. Koloman je po tekstu diplome dobio dvije trećine pristojbi, jednu trećinu gradski načelnik (comes), desetinu biskup. Sigurno je, da su dvije trećine od carina pripadale prije Kolomana bizantskom caru, odnosno hrvatskim vladarima, koji su imali upravu dalmatinskih gradova. Dalmatinska pristaništa bila su zatvorena lancima; tu bi carinar imao svoju kuću i ubirao 2 i ½% carinu — četrdeseti dio od vrijednosti uvezene robe.

Zajedno s dolaskom Arpadovića, kao i s jačanjem prometa u hrvatskim krajevima, koji je u doba narodnih vladara — osim u primorju — bio veoma slab, padaju početci tridesetinske carine — tridesetnice. Tridesetnica se je razvila postepeno u pravi financijski regal, pridržan kraljevskom fisku; taj je regal spadao među krunska dobra, koja se nisu mogla otuđiti bez privole sabora. Tada je tridesetnicom upravljala ugarska dvorska komora, koja bi postavljala carinike po kraljevom odobrenju. Židovi i stranci bili su od toga zvanja nakon mnogih prosvjeda plemstva isključeni. Bilo je velike borbe oko toga, ubire li se c. samo od uvozne ili od izvozne te provozne robe. Ma da su plemstvo i gradovi dokazivali, da se tridesetnica plaća samo od uvoza, zakupnici nisu za ta pravila mnogo marili. Međutim sustavom povlastica znatno su bili smanjeni prihodi od carina. Oslobođeni su bili od carine plemići za robu, koju su uvozili za kućnu potrebu, a ne za trgovinu — tu su robu i njihovi kmetovi mogli prevoziti —, zatim slobodni gradovi, koji su imali kolektivna plemićka prava, zatim uopće svi, koji su dobili naročite povlastice. Izuzete su bile od c. i malenkosti, koje ukupno nisu vrijedile više od jedne forinte. Bilo je trajnih i privremenih zabrana izvoza ili uvoza robe: tako je trajno bilo zabranjeno izvoziti zlato i srebro, pretaljeno i neprekovano. Bio je zabranjen izvoz puščanog praha i salitre. C. se odmrjivala po tarifi, a ubirala od svake robe samo jedamput. Carina tridesetnica s vremenom se sve više udaljavala od svoje osnovne značajke, da se od robe može ubirati 1/30 vrijednosti. U zakonodavstvu Josipa II. već se tridesetnica posve približila carini, kako se plaća u 19. i 20. st.

Tridesetnica je u svojoj dugoj povijesti uređivana različitim zakonskim člancima, saborskim zaključcima i t. d. Može se reći, da joj je glavni značaj davao baš sustav povlastica i vječni spor između fiska i njegovih zakupnika s jedne, a povlastičara s druge strane. Važno je spomenuti nastojanja Matije Korvina, da mjesto tridesetnice uvede krunsku carinu (vectigal coronae), od koje bi bili oslobođeni samo plemići za svoje osobne potrebe. Krunsku su carinu imali utjerivati činovnici, a ne zakupnici. Porezne reforme Matije Korvina nisu uspjele; Vladislav II. Jagelević ukinuo je poveljom iz g. 1492 sve novotarije Matijaša i obnovio stare povlastice.

Novu eru znače nastojanja Josipa II. oko uređenja carine: provodi se strogi nadzor nad uvozom robe; g. 1784 izdan je opširan popis robe, koju je bilo dozvoljeno uvesti samo za privatnu upotrebu. Na tu je robu udarena vrlo visoka carina. Međutim glavnu je reformu donio Allgemeine Mauthverfassung (Zollordnung) iz g. 1784. G. 1788